

Araştırma Makalesi/ Research Article

**Osmanlı Tarihinde Bir Felaket: Kartal Sahrası (Kagul)
Muharebesi**

Bora Efe*

(ORCID: 0000-0002-5796-5386)

Makale Gönderim Tarihi

25.05.2024

Makale Kabul Tarihi

21.06.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Efe, B., "Osmanlı Tarihinde Bir Felaket: Kartal Sahrası (Kagul) Muharebesi", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (Haziran 2024), 117-156.

APA: Efe, B. (2024). Osmanlı Tarihinde Bir Felaket: Kartal Sahrası (Kagul) Muharebesi. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6(1) (Haziran 2024): 117-156.

z

1711 Prut ve 1736-1739 savaşlarından sonra uzun bir süre barış içerisinde bulunan Osmanlı ve Rusya, 1768 yılında yeniden karşı karşıya gelmiştir. İlk iki savaş Osmanlı stnlğ ile sona ermiş olsa da bu sefer Osmanlı Devleti'nin karşısında eskisinden çok daha güçlü bir Rusya bulunmaktaydı. Yaşanan uzun barış döneminde Rus orduları askeri konjonktürüne göre gelişme gösterirken; Osmanlı orduları giderek savaş tecrübesini kaybederek zayıflamıştır. İki ordunun yaşadığı bu zıt değişim Kartal Sahrası Muharebesi'nde açıkça belli olacaktır. 1 Ağustos 1770 yılında kalabalık Osmanlı ordusuyla karşılaşan General Rumyantsev, düşmanın saldırısını beklemek yerine erken davranarak gece vakti ilk saldırıyı gerçekleştirmiştir. Sürpriz Rus saldırısı karşısında Osmanlı ordusu karşı koymayı denediyse de kısa sürede bozularak firar etmeye başlamıştır.

* Doktora ğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Türkiye, bora-efe1995@hotmail.com.

Ph. D. Candidate, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Main Discipline of History, Türkiye.

Kaçan askerler Tuna Nehri kıyısında toplanmış, karşıya geçecek kayıkların da bölgede bulunmaması sebebiyle paniğe kapılan askerler nehri yüzerek geçmeye çalışmıştır. Bu durum binlerce askerin boğularak şehit olmasına ve muharebenin bir felaketle sonuçlanmasına neden olmuştur. Kartal Sahrası Muharebesi, Osmanlı ordusunun ne kadar zayıf olduğunu göstermiştir. Ayrıca bu yenilgi Osmanlı Devleti'nin ilerleyen yıllarda Rusya karşısında alacağı ağır yenilgilerin de bir nevi habercisi olmuştur. Bu çalışmanın konusu olan Kartal Sahrası Muharebesi 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı'nın en önemli meydan muharebelerinden biridir. Düşmanına oranla sayı bakımından oldukça kalabalık Osmanlı ordusunun disiplinli ve talimli Rus orduları karşısında ağır bir yenilgi aldığı bu muharebe, Osmanlı ordusunun artık eski gücünde olmadığını ve yeniden yapılandırılması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Bu çalışmada Kartal Sahrası Muharebesi'nin nasıl cereyan ettiği, yenilginin sebepleri ve savaşan taraflara etkisi Osmanlı arşiv belgeleri, Vakanüvis tarihleri ve dönemin kaynak eserleri bağlamında incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kartal, Osmanlı Devleti, Rusya, Rummyantsev, Muharebe.

A Disaster Of Ottoman History: The Battle Of Kartal Field (Kagul)

Abstract

After the Russo Ottoman War of 1711 and Russo Ottoman War of 1736-1739, both sides entered a long period of peace. However, in 1768 both sides confronted again. Although first two war resulted with Ottoman victory, this time Ottoman Empire had a stronger rival. In the peace period Russian army improved themselves but Ottoman army lost its fighting force and weakened. This contrasting change experienced by the two armies will be clearly evident in the Battle of Kartal Field. General Rumiantsev who encountered the crowded Ottoman army on August 1, 1770 Instead of waiting for the enemy's attack, he acted early and made the first attack at night. Although the Ottoman army tried to resist the surprise Russian attack, it soon broke down and began to flee. The escaped soldiers gathered on the banks of the Danube River, and since there were no boats to cross the area, the soldiers panicked and tried to swim across the river. This situation caused thousands of soldiers to drown and become martyrs and the battle to end in a disaster. The Battle of Kartal Field showed how weak the Ottoman army was. In addition, this defeat was a kind of harbinger of the heavy defeats that the Ottoman Empire would suffer against Russia in the following years. The Battle of Kagul is one of the important battle of 1768-1774 Russo Ottoman war. In that battle crowded Ottoman army defeated by trained and well organized Russian troops. That situation showed Ottoman army no longer strong enough and it needs reorganised. In this study, we tried to examine how the Battle of Kartal Field took place, the reasons for

the defeat and its impact on the warring parties in the context of Ottoman archive documents, chronicle dates and source works of the period.

Keywords: Kartal, Ottoman Empire, Russia, Rumiantsev, Battle.

Giriş

18. yüzyılda, 1711 *Prut Savaşı* ile başlayan ve 1736-1739 savaşları ile devam eden Osmanlı-Rus savaşları dönemi, 1739 yılında imzalanan *Belgrad Antlaşması* ile sona ererek uzun bir barış dönemine girdi. Bu durumdan faydalanan Rusya, özellikle ekonomik ve askeri alanda birçok atılım gerçekleştirdi. Böylece gittikçe güçlenerek Osmanlı Devleti için tehlike arz etmeye başladı. Ayrıca topraklarını genişletmeye de devam etti. Örneğin 1741 yılında Fransa'nın cesaretlendirdiği İsveç ile savaşa tutuşan Ruslar, Finlandiya civarında gerçekleşen *Vilmanstrand Savaşı'nda* büyük bir zafer kazandılar. Savaş sonunda imzalanan *Abo Barış Antlaşması'yla* da Finlandiya'nın büyük bölümü Rus hakimiyetine girdi.¹

Rusya, 1756'da başlayan Yedi Yıl Savaşları'na da katılarak Prusya ile İngiltere ittifakına karşı Avusturya ve Fransa ittifakına dahil oldu. Ruslar savaşa 300.000 kişi civarında bir ordu ile katıldılar ve Büyük Frederick'in ordusuna karşı büyük başarı gösterdiler. Savaş sırasında Rus ordusu Doğu Prusya'yı işgal etti, Ayrıca *Berlin'i* ele geçirerek Orta Avrupa'yı hakimiyet altına alabilecek önemli bir pozisyon elde etti. Öyle ki yaşanan gelişmeler sebebiyle Kral Frederick intiharın eşiğine gelmişti. Ancak Elizaveta'nın 1762'deki ölümü durumu tersine çevirdi. Yeni Çar III. Petro büyük bir Frederick hayranıydı. Bu sebeple selefinin tersi bir politikayla savaştan çekildi.²

¹ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2020, s. 5; David MacKenzie-Michael W. Curran, *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond, Forth Edition*, Wadsworth Publishing Company, California, 1993, s. 269.

² Mackenzie, David-Curran, Michael, W., *A History Of Russia, The Soviet Union*, s. 270. Rusya 5 Mayıs 1762'de Prusya ile *St. Petersburg Barış Antlaşması'nı* imzalayarak savaştan çekildi. Ayrıca Doğu Prusya dahil ele geçirilen bütün topraklar da Prusya'ya iade edildi. Böylece Rusya, ele geçirdiği yerleri Prusya'ya terk ederek bir nevi savaştan eli boş dönmüş oldu. Çariçe Katerina'nın bu konuda söylediği "*Rusya'nın*

Çar III. Petro sağduyudan yoksun olduğu için kısa zamanda saraydaki güç odaklarını kendisine düşman etmeyi başardı. Bunun yanında Elizaveta döneminde başlanan kilise topraklarının devlet tarafından el konulması politikasına yeniden başlandı ve bu durum Ortodoks hiyerarşisinin yeni çara düşman olmasına sebep oldu.³ Zamanla çara muhalif gruplar kendisine karşı bir komplo planlayarak 28 Haziran 1762'de Çar III. Petro'nun eşi Katerina'yı, St. Petersburg'da tek başına imparatoriçe ilan ettiler. Bu sırada başkent dışında olan III. Petro tutuklanarak tahttan feragate zorlandı.⁴

Yeni Çariçe tahta çıktığında, selefinin Yedi Yıl Savaşları'ndan çekilmesi sebebiyle eski müttefiklerinin gözünden düşmüş ve büyük oranda tecrit edilmiş bir Rusya'nın iktidarına geçmişti. Bu sebeple Katerina, Rus dış politikası ve ittifak sistemlerinin genel ilkelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı.⁵

Rusya'da bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı Devleti'nde ise genel bir barış hâkimdi. Bu dönemde sadece 1742-1746 yılları arasında Osmanlı-İran Savaşı yaşanmıştır. Savaş sonunda imzalanan *Karden Antlaşması* ile savaş öncesi sınırlara geri dönmüştür.⁶ Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti 1768 yılına kadar hiçbir devlet ile savaşa girişmedi. Bir ara Sultan III. Mustafa Yedi Yıl Savaşları'na dahil olmak istese de hem Sadrazam *Koca Ragıp Paşa*'nın çabaları hem de istenilen şartların oluşmaması sebebiyle bu fikirden vazgeçildi.⁷

1768 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti için barış ve sükûnet dönemi sona erdi. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan Lehistan çekişmesi, iki devleti tekrar karşı karşıya getirdi. Rusya'nın

barış antlaşmasından elde ettiği tek avantaj barıştır" ifadesi durumu gayet iyi ifade etmektedir. Isabel de Madariaga, *Çariçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 32.

³ De Madariaga, *a.g.e.*, s. 2.

⁴ De Madariaga, *a.g.e.*, s. 30.

⁵ De Madariaga, *a.g.e.*, s. 31.

⁶ 1742-1746 Osmanlı-İran Savaşı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Alper Yıldırım, *Siyasi ve Mezhebî açıdan Osmanlı İran İlişkileri (Sultan I. Mahmud Dönemi)*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 129.

⁷ Uğur Demir, *1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2023, s.111-112; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi IV*, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 379.

Lehistan içişlerine askeri müdahalesi ve sonrasında yaşanan olaylar Osmanlı Devleti ile Rusya'nın yeniden savaş meydanlarında karşı karşıya gelmesine yol açtı. Ancak bu sefer talih Ruslardan yana dönecek ve Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alarak Kırım'ın kaybı gibi ağır şartlar içeren bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalacaktır.⁸ Bu çalışmada 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın en önemli muharebelerinden biri olan Kartal Sahrası Muharebesi incelenerek Osmanlı ordusunun nasıl ve hangi sebeplerle yenildiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

Kartal Sahrası Muharebesi'ni konu alan müstakil herhangi bir esere rastlanmamıştır. Ancak muharebe hakkında bilgi veren bazı eserler mevcuttur. Kaynak olarak Osmanlı arşivinde bulunan, muharebe ile alakalı raporlar bu konuda önemlidir. Bu raporlar muharebenin öncesini, muharebe sırasında yaşananları ve sonrasını ele almaktadır. Belgeler genel olarak ordunun durumu ve neden mağlup olduğu üzerinde durmaktadır. Arşiv belgelerine göre Osmanlı ordusunun yenilmesinin sebebi askerin düşman karşısında yeterli direnişi göstermeyerek kolayca dağılmasıdır. Yani ordunun disiplin ve muharip gücünü kaybetmesidir.⁹

Vakanüvis tarihleri ve dönemin görgü tanıklarının yazdığı eserler de konu ile alakalı önemli kaynaklardır. Vak'anüvis *Ahmed Vâsîf Efendi'nin "Mehâsinü'l-Âsâr ve Haka'iku'l- Ahbâr"* adlı eseri bu açıdan önemlidir. 1752 yılından 1778 yılına kadar yaşanan olayları ele alan yazar, Kartal Sahrası Muharebesi'ne de yer vermiştir. Muharebenin öncesi, muharebe sırasında neler yaşandığı, ordunun durumu ve bozgun sırasında neler yaşandığı eserin üzerinde durduğu konulardır.¹⁰ Bir başka eser Vakanüvis *Sadullah Enverî Efendi'nin* tarihinin birinci cildidir. 1768-1774 yıllarını içeren bu eserde resmi belgelerden de yararlanmıştır. Enverî'nin tarihi, muharebe sırasında yaşanan süvari saldırısı ve bozgun sırasında

⁸ Uzunçarşılı, İsmail, Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi Cilt 5*, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 357-358.

⁹ Örnek bir belge için bkz. BOA, TS.MA.e. nr.701/11, lef.1-2.

¹⁰ Ahmed Vâsîf Efendi, *Ahmed Vasîf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Haka'iku'l-Ahbâr'ı, 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, (Yay. Haz. Nevzat Sağlam), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

yaşananlarla alakalı önemli bilgiler içermektedir.¹¹ *Ahmed Resmî Efendi*'nin kaleme aldığı "*Hulâsat'ül-itibar*" adlı eseri de özet şeklinde 1768-1774 Savaşı'nı ele almaktadır. Ahmed Resmî Efendi savaş sırasında Sadrazamın yanında bulunmuştur. Bu nedenle muharebe sırasında yaşananlara bizzat şahit olmuş ve eserinde yer vermiştir. Ancak eser özet bilgiler içermekte olup, konu ile alakalı kısıtlı bilgiler vermektedir.¹² *Şem'dânî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi* de "*Mür'it-Tevarih*" adlı eserinin ikinci cildinde muharebeye yer vermiştir. Bu eserin önemi konu ile alakalı diğer eserlerde bulunmayan bilgiler içermesidir.¹³ Dönemin kaynak eserleri muharebede alınan yenilgiyi Osmanlı ordusundaki disiplinsizliğe bağlamaktadır. Ayrıca bu eserlerde Sadrazam İvazzade Halil Paşa Tuna Nehri'ne köprü yapmayarak ordunun büyük oranda kayıp vermesine neden olmakla suçlanmaktadır. Şem'dânî-zade ise bu konuda diğerlerinden ayrılarak neden köprünün kurulamadığını eserinde ifade etmiştir.

Batı literatüründe *Brian Davies* tarafından kaleme alınan "*The Russo-Turkish War, 1768-1774 Catherine II and the Ottoman Empire*" isimli çalışma konu açısından önemlidir. 1768-1774 Savaşı'nı müstakil olarak ele alan bu çalışmada Kartal Sahrası Muharebesi'ne oldukça ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Ayrıca eserde Osmanlı kaynaklarında bulunmayan bilgilere ulaşmak mümkündür. Eserin en büyük eksikliği sadece batılı kaynaklardan yararlanması ve Osmanlı kaynaklarına veya Türkçe literatüre yer vermemesidir.¹⁴ Bir başka çalışma Aleksandr Borisoviç Şirokorad'ın "*Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*" adlı eseridir. Bu çalışma Rus kaynaklarına dayanarak Osmanlı-Rus savaşlarını ele almaktadır.

¹¹ Muharrem Saffet Çalışkan, (*Vekayinüvis*) *Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cild'i'nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000. <https://openaccess.marmara.edu.tr/items/aa6e1c0f-5b37-42ac-bded-5eaa23b8a1c3>, (01.01.2023).

¹² Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İtibar (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihçesi)*, (Haz. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

¹³ Şem'dânî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it Tevarih II.B*, (Haz. M. Münir Aktepe) İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978b.

¹⁴ Brian L. Davies, *The Russo-Turkish War, 1768-1774 Catherine and The Ottoman Empire*, Bloomsbury Publishing, London, 2016.

Eserde Kartal Sahrası Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Bu eserde de herhangi bir Türkçe esere rastlanmamaktadır. Ayrıca yazar Türklere barbar gözüyle bakmaktadır ve eserinde akademiye uygun olmayan ifadeler kullanmıştır. Bu nedenle dikkatli okunması gerekmektedir.¹⁵

Türk tarih yazımında ise *Osman Köse'nin "1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu, Tahlili, Tatbiki)"* eseri Kartal Sahrası Muharebesi'nden bahsetmektedir. Ancak çalışmanın odak noktası Küçük Kaynarca Antlaşması olduğu için muharebe ana hatlarıyla ele alınmıştır.¹⁶ *Fatih Yeşil* ile *Ömer Gezer'in* birlikte kaleme aldığı ve Osmanlı sürat topçuluğunun gelişimini anlatan "*Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sütrat" Topçuluğu II (1773-1802): Taktik, Talim Muharebe Performansı ve Nizam-ı Cedid*" adlı makalede de Kartal Sahrası Muharebesi ile alakalı bilgiler bulunmaktadır. Makalede muharebe, Alman literatüründen yararlanarak ele alınmıştır. Ayrıca çalışmanın odak noktası sürat topçuluğu olduğu için muharebe konuyu destekleyecek bir unsur olarak ele alınmıştır.¹⁷

Savaş Öncesi Tarafların Genel Durumları

1768-1774 Savaşı başlamadan önce iki tarafın birbirine göre bazı avantaj ve dezavantajları bulunmaktaydı. Örneğin ekonomik olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya ile kıyaslandığında daha avantajlı bir konumda olduğu görülmektedir. Yedi Yıl Savaşları, Rusya'ya ekonomik açıdan büyük darbe indirmiştir. Öyle ki hazine uzun süre açık vermiştir. Osmanlı hazinesi ise uzun barış döneminden ötürü oldukça dolu bir vaziyettedir.¹⁸

Bunun yanında 1739-1768 yılları arasında Rusya'nın özellikle askeri alanda oldukça güçlendiği görülmektedir. Rus komuta kademesi Yedi Yıl

¹⁵ Aleksandr Borisoviç Şirokorad, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.

¹⁶ Köse, *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 2020.

¹⁷ Fatih Yeşil-Ömer Gezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sütrat" Topçuluğu II (1773-1802): Taktik, Talim Muharebe Performansı ve Nizam-ı Cedid", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 53, S. 53, Aralık, 2018, <https://doi.org/10.18589/oa.632031>, (02.10.2023).

¹⁸ Köse, *a.g.e.*, s. 16.

Savaşları ve sonrasında hayata geçirdiği daimî talim ile ordunun intikal hızını ve mesafesini arttırmıştı. Ayrıca Ruslar topçularını da dönemin askeri şartlarına göre geliştirmişti. General *Pyotr Shuvalov*, 1755'te ilk topçu talimnamesini kaleme alarak, mevcut topların ağırlıklarını azaltacak ve atış sürelerini arttıracak şekilde "*Unicorn*" veya *Licorn* adı verilen yeni nesil toplar tasarladı. Ayrıca bu toplar bağımsız birer sınıf olarak değil, işgal edilen sahayı kontrol etmek ve taarruz eden birliklerin önünü açmak amacıyla piyade tümenlerine entegre edildi.¹⁹ Rus süvarileri de Yedi Yıl Savaşları sırasında taarruz ve akın yapma yeteneği kazandı.²⁰ Çariçe Katerina döneminde ise Rus ordularını modern tekniklerle eğitmek amacıyla Alman ve İngiliz uzmanlardan yararlanıldı. Bunun yanında Rusya, harp endüstrisini de giderek geliştirdiler.²¹

Yedi Yıl Savaşları sırasında Rus ordusunun mevcut sayısı büyük bir artış gösterdi. Öyle ki savaşın başında ordunun mevcudu 331.422 kişiye çıkarıldı. Böylece Rus ordusu Avrupa'nın en kalabalık askeri gücü haline geldi.²² Ayrıca Yedi Yıl Savaşları'nda Rus ordusu dönemin modern savaş taktiklerini görme ve yerinde uygulama fırsatını elde etti. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda önemli faaliyetler yürüten *Pyotr Rumyantsev* ve *Aleksandr Suvorov* gibi birçok subay da bu savaşta yer alarak tecrübe kazandılar.²³

¹⁹ 1757'de tanıtılan koni şeklindeki namlulara sahip bu toplar, o dönem kullanılan standart topların yarısı ağırlığındaydılar. Ayrıca beş farklı mühimmat türünü (Bomba, humbara, *brandskugel* denen donanmanın kullandığı yanıcı mühimmat ve peşrev) ateşleyebiliyorlardı. Ağırlıklarının azaltılmasının yanında menzili de önemli ölçüde arttırılmış olan bu toplar, patlayıcı mermileri ve peşrev atışlarını bir kilometre mesafeye kadar gönderebiliyorlardı. Davies, *a.g.e.*, s. 87; Yeşil-Gezer, *a.g.m.*, s.236.

²⁰ Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, s. 214.

²¹ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Mayıs, 1963, s. 55, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000019, (30.11.2023).

²² Bu ordunun 172.440'ı sahra ordusu birlikleri, 74.458'i garnizon birlikleri, 27,758'i milis birlikleri (çoğu dragoon süvarisi), 12.937'si topçu ve istihkam birliği, 43.739'u da düzensiz birliklerden (Kossak, Hussar ve Kalmuk) oluşmaktadır. Davies, *a.g.e.*, s. 87.

²³ Virginia Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2017, s.134; Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 126.

Rus ordusunda yaşanan bu olumlu gelişmelere rağmen bazı problemler yaşadığı da görülmekteydi. Büyük Petro döneminde yüzde onlara varan firar sorunu, bu dönemde büyük oranda azaltılmış ancak tam olarak çözülememişti. Ayrıca Rus ordusunun askerlik hizmeti ömür boyu olduğu için orduya katılmak istemeyen gençler, sakatlanma, rüşvet veya yerine birini bulma gibi yöntemlerle kurtulmaya çalışmaktaydılar.²⁴

Rus ordusunun aksine Osmanlı ordusu ise 16. yüzyıldan itibaren bozulmaya ve muharebe gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bu dönemde özellikle ordunun en önemli gücü Yeniçeri Ocağı'nda usullere aykırı birçok uygulama hayata geçti. Birçok yeniçeri esnaflıkla uğraşmaya başlamış, emekli olmadan evlenmek yasak olsa bile evlenen yeniçerilerin sayısı da giderek artmıştı. Evlenen yeniçeriler kışlalar yerine evlerinde yatmaya başlamış, ayrıca ticaret ve esnaflıkla uğraşmaları ordunun giderek sivilleşmesine neden olmuştu.²⁵

Ordunun önemli bir başka gücü olan tımarlı sipahiler de bu bozulmadan etkilendiler. Savaş meydanlarında tüfeğin gittikçe yaygınlaşması ile kılıç, gürz, balta topuz gibi silahlar kullanan tımarlı sipahiler, pozisyonlarını giderek kaybetmeye başladılar. Bunun yanında tüfek kullanabilecek askerlerin orduda istihdam edilmesiyle birlikte bu askerlere maaş ödeme ihtiyacı doğdu ve mevcut olandan daha fazla vergi gelirinin hazineye girmesi ihtiyacı ortaya çıktı. Ancak Osmanlı Devleti'nde bu iş için yeterli memur olmadığından, vergi toplama işinin şahıslara devredilmesi sonucu ortaya çıkan *iltizam sistemi* giderek yaygınlaşmaya başladı. *Celali İsyanları* döneminde Timar sisteminin bozulması hız kazandı ve tımarlı sipahi sayısı giderek azaldı. Böylece yeniçeriler ordunun daimî unsurları haline geldiler. Ancak daimî ordunun gayrimüslimlerden oluşması söz konusu olamayacağı için ocağa alınan Müslümanların sayısı giderek arttı. Buna bağlı olarak artan yeniçeri sayısı

²⁴ Aksan, *a.g.e.*, s. 153.

²⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 477; Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s. 15.

devlet hazinesini tüketerek Osmanlı ekonomisini olumsuz etkileyen bir sorun haline geldi.²⁶

Ocağa asker alımlarında uygulanan klasik usuller de zamanla terkedildi. 1683-1699 yılları arasında Kutsal İttifak ile yapılan savaşlarda çok asker kaybedilmesi üzerine yerlerine yeni askerlerin silah altına alınması gerekliliği ortaya çıktı. İşte bu dönemde devşirme usulleri uygulanamadı ve eli silah tutan, işsiz güçsüz bir sürü insan orduya kaydedilerek cephelere sevk edildi. İlerleyen yıllarda orduya girişlerde gerekli kontroller yapılmaz hale geldi ve buna bağlı olarak İstanbul'da "Suffeliler" denen bir grup ortaya çıktı. Suffeliler; ocağa kayıtlı hamal, bökçekçi, manav gibi esnafın hemşerileri geldiğinde onları da ocağa kaydettirmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu şahıslara *suffe tezkiresi* verilir ve ocak defterlerine bu şekilde kaydedilirlerdi.²⁷

Orduya işinin ehli olmayan insanların alınması sefer sırasında firarilerin artmasına neden oldu. Kâğıt üzerinde kalabalık görünen Osmanlı ordusu, sefere giderken yaşanan firarlar sebebiyle giderek azalmaktaydı. Ayrıca kalan birlikler de zorlu bir düşman karşısında kolaylıkla bozulabiliyordu. Orduda disiplin cezalarının da düzgün bir şekilde uygulanmadığı görülmektedir. Bu nedenle orduda itaatsizlik giderek arttı. Yeniçeriler taşradan gelen kuvvetlere de tepeden bakmaktaydı. Bu sebeple emirlere saygı göstermemekte ve yerine getirmemekteydiler.²⁸

Osmanlı ordusu olası bir savaşta kullanabileceği yeterli top sayısına sahipti. Ancak Osmanlı toplarında belirli bir standart görülmemekteydi.

²⁶ Mustafa Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 3, Ankara, Ocak, 1947, s. 298, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152433>, (01.01.2024); Doğan Yörük, "XVI. Yüzyıl Ortalarında İltizam Sisteminin Yaygınlığı, Larende Kazası Örneği", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 47, 2019, s. 219, <https://doi.org/10.21563/sutad.855812>, (01.01.2024).

²⁷ Ahmed Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhalar*, s. 19; Suffe tezkiresi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Müjgan Çakır, "Yeniçeri Sofa Tezkireleri ve Manzum Bir Tezkire Metni Üzerine", *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Eylül, 2010, s. 17, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/757395>, (07.01.2024).

²⁸ Dönemin Avrupa ordularında disiplini sağlamak adına *sıra dayağı* uygulamasını yürürlüğe girmiştir. Osmanlı ordusunda ise geleneksel ceza olarak *falaka* uygulaması olsa da bu cezanın gereği gibi uygulanmadığı göze çarpmaktadır. Aksan, *a.g.e.*, s. 152.

Değişik tip ve kalibreye sahip bu topların büyük kısmının tekerlekli arabaları mevcut değildi ve zeminden ateşlenen kundaklar üzerine yerleştirilerek kullanılıyorlardı. Toplar arabalarla cepheye taşınıyorlardı. Bu nedenle topçu birliklerinde atların yanında develer de bulunmaktaydı.²⁹

Ordunun ıslahı gündeme gelse de bu konuda en büyük problem kuşkusuz yeniçerilerin isyanı tehlikesiydi. Aslında Bâbiâli, 18. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren dönemin şartlarına uygun askerler yetiştirmek amacıyla bazı icraatlarda bulundu. Bu amaçla Bostancı ocağından 300 genç alınarak *Haydarpaşa* sahrasında talimlere başlandı. Ancak 1730 *Patrona Halil İsyanı* sonucunda bu talimlere son verildi. İsyan bastırıldıktan sonra, 1732’de tımarlı sipahilerin düzenlenmesine çalışılsa da başarılı olunamadı.³⁰ Bu dönemde yapılan en önemli girişim *Humbaracı Ahmed Paşa (Claude Alexander Comte De Bonneval)* öncülüğünde Humbaracı Ocağı’nın ıslahı çalışmalarıdır. Ancak bu çalışmalar da yeniçerilerin isyan etme tehlikesi sebebiyle kesintiye uğradı. Ocak da 1750’de kapatıldı.³¹

Osmanlı hükümeti, uzun barış döneminde ordusunu ve kurumlarını dönemin şartlarına göre ıslah etme fırsatı yakalamıştı. Ancak dönemin şartlarına uygun düzenlemeleri yapacak donanımlı kişiler bulunmadığı için köklü değişiklikler yapılamadı. Düzeltme adı altında yapılan icraatlar da bu ıslahatları sağlayacak kapasiteye sahip değildi.³² 18. yüzyıl ıslahatlarının genel özelliği devamlılığın olmamasıdır. Çünkü ıslahatlar devlet için tehlikeli bir durum meydana geldiğinde yapılmakta, tehlike ortadan kalktıktan sonra vazgeçilmektedir. Örnek olarak 1739 öncesi

²⁹ Şirokorad, *a.g.e.*, s. 137.

³⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 27. Baskı, İstanbul, 2008, s. 63-64.

³¹ Berkes, *a.g.e.*, s. 66; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 438.

³² Akdağ, *a.g.m.*, s. 54; Mustafa Nuri Paşa’ya göre dönemin sadrazamlarından Koca Ragıp Paşa, Avrupa orduları gelişirken Osmanlı ordularının zayıf kaldığını fark etmiştir. Ancak orduyu ıslah etmeye yönelik herhangi bir çalışmayı da türlü bahanelerle geçiştirmiştir. Yazar, Sadrazamın bu tutumunu ordunun hiçbir şekilde düzelmeyeceğine ve ıslahat girişimlerinin korkunç sonuçlar doğuracağını düşünmesine bağlamaktadır. Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü’l- Vukû’at Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi I-IV*, (Haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınları, Ankara, 2008, s. 338.

yapılan ıslahatlar, Osmanlı ordusuna 1736-1739 Savaşı'nda zafer kazandırdı. Ancak savaştan sonra ıslahatlar kesintiye uğradı. Böylece Osmanlı ordusunun bozulması engellenemedi.³³

Savaşa Giden Yolda Lehistan Meselesi

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki barışı bozan önemli etkenlerden biri Lehistan Kralı III. August'un 5 Ekim 1763'te ölümü sonrasındaki gelişmelerdi. Lehistan'da veraset babadan oğula geçen bir yapıya sahip değildi. Kral öldükten sonra yerine geçecek kişiyi seçmek amacıyla bir diyet meclisi toplanıyor ve kral bütün meclis üyelerinin onayı sonucunda seçiliyordu. Her üyenin *Liberum Veto* denen bir hakkı mevcuttu ve üyelerden bir kişi bile bu hakkı kullanırsa, aday çoğunluğu sağlamış olsa dahi kral seçilemezdi. Bu uygulama, suistimale oldukça açıktı ve yabancı devletlerin hükümdar seçimlerine daha rahat müdahale etmesine de davetiye çıkarmaktaydı.³⁴

İşte bu sebepten, gerçekleşecek yeni hükümdar seçimine yabancı devletlerin müdahalesi gecikmedi. Fransa ve Avusturya Katolik bir adayın kral olmasını isterken, Rusya Ortodoks, Prusya ise Protestanlar lehine hareket edebilecek birini iktidara getirmek istemekteydi. Lehililer ise seçimlere karışılmamasını ve kendi özgür iradeleriyle krallarının seçilmesini istiyordu. Osmanlı Devleti de Lehistan lehine olarak kralın özgür irade ile seçilmesini savunmaktaydı.³⁵

II. Katerina, bir Leh soylusu olan eski gözdesi *Stanislav Poniatovski*'yi iktidara taşımak için harekete geçti ve Varşova'ya asker sokmak pahasına Poniatovski'yi 7 Eylül 1764'te *IV. August* adıyla kral seçti. Rusya'nın bu

³³ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 440.

³⁴ Nicholas V. Riasanovski-Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze...*, (Çev. Figen Develi), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 278.

³⁵ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Münasebetleri (1764-1768)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara, Ocak, 1946, s. 73, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152420>, (25.11.2023); Bu amaçla 12 Nisan 1764'te, Rus Elçisi Obreshkov'a bir nota verilerek Osmanlı Devleti'nin Lehistan'daki serbest kral seçimine hele ki silah zoruyla olmak üzere her türlü yabancı müdahalesine karşı olduğu bildirilmiştir. Ayrıca notanın birer sureti diğer Avrupa devletleri temsilcilerine de iletilmiştir. Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1699-1774) C.V.*, (Çev. Nilüfer Epçeli, Edit. Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 632.

tutumu Avusturya ve Fransa'nın tepkisine neden oldu. Osmanlı Devleti için de Eflak, Boğdan ve Kırım'ın Rus nüfuzu altına girme tehlikesi ortaya çıktı.³⁶ Kral seçiminin ardından *Dissident* denen Gayrikatolik Lehler, Katoliklerle aynı hakları talep etmeye başladılar. Bunun üzerine Kral Büyük Frederick ile anlaşmaya varan II. Katerina, Poniatovski'den bütün Hristiyanları eşit kılacak bir yasa çıkarmasını istedi. Hatta Katolik olmayan Lehlerin hakları garanti altına alınmadıkça Rus ordusunun Lehistan'dan çekilmeyeceğini ilan etti. Bunun üzerine birçok tepkiye rağmen kanun kabul edildi. Ancak kanun Katolik Lehlerin yoğun tepkisine ve Lehistan'da iç çatışmaların çıkmasına neden oldu.³⁷

Oluşan bu gergin ortamda 1768 yılında, *Podolya*'nın *Bar* kasabasında *Kazimir Pulaski* öncülüğünde *Bar Konfederasyonu* toplandı. Ruslara, Gayrikatolik Lehlere, krala ve yapılan reformlara karşı çıkan konfederasyon, ülkenin bağımsızlığı, özgürlüğü ve Katolik inancını savunarak harekete geçti. Bar Konfederasyonu'na karşı da gayri Katolikler tarafından *Haydamak* isimli başka bir grup ortaya çıkınca, Lehistan'da dini temalı bir iç savaş başladı.³⁸ Rusya yaşananlar üzerine Lehistan'a asker gönderdi. İlerleyen zamanlarda Avusturya ve Prusya'da bölgeye askerlerini soktu ve bu üç devlet birlikte hareket etmeye başladı. Olayların yatıştırılmasından sonra 1772 yılında müttefikler, askeri masraflarının karşılığı olarak Lehistan'ın bazı bölgelerini ilhak etmeye karar verdiler. Bu amaçla Rusya *Beyaz Rusya* ve *Litvanya*'yı, Prusya *Brandenburg* ile Doğu Prusya'yı ayıran sahayı, Avusturya'da *Galiçya*'yı aldı. Böylece Lehistan'ın ilk bölünmesi gerçekleşti.³⁹

³⁶ Hakan Yıldız, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri", *Kadim*, S. 3, Nisan, 2022, s. 3, <https://doi.org/10.54462/kadim.1070241>, (18.10.2023).

³⁷ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, s. 287; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 132.

³⁸ Vedat Kanar, *Lehistan'ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile İlişkileri (1772-1795)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Mersin, 2011, s. 37-38.

³⁹ Avusturya ve Prusya'nın da dahil olmasıyla mesele üç devletin (Rusya, Avusturya, Prusya) meselesi haline almıştır. Kurat, *a.g.e.*, s. 288; II. Katerina başlarda kendi sınırlarını koruyacak tampon bir bölge olarak gördüğü için Lehistan'ın bölünmesine karşı çıkmıştır. Ancak sonradan Lehistan'ın toprak bütünlüğünü korumanın mümkün olmadığına ikna olarak Avusturya ve Prusya ile birlikte Lehistan'ın parçalanmasına

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında devam eden uzun barış döneminde Bâbiâli barışı bozmamak adına çaba göstermesine rağmen, Ruslar fırsat buldukça Osmanlı aleyhinde faaliyet gösterdiler. Bu amaçla Gürcistan'ın içişlerine müdahale ederek yerli ahaliyi isyana teşvik ettiler. Teşviklere kapılan Gürcistan'daki *İmereti Krallığı* her yıl ödediği vergiyi önce eksik göndermeye başladı, sonradan da tamamen keserek 1757 yılında isyan etti. Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için yoğun çaba sarf etti. En sonunda 1765 yılında *Büyük hücum* sonucunda isyan bastırılabilirdi.⁴⁰

Ancak Rusya'nın faaliyetleri sadece Gürcistan ile sınırlı kalmadı. Rus ajanları, 1766'dan beri Osmanlı hakimiyetinde olan Mora, Girit ve Karadağ'da faaliyet göstermekteydiler. Casuslar Mora'da birkaç suikasttan başka kayda değer bir şey yapamamış olsalar da Karadağ'da *Stefano Piccolo* adındaki bir papazın öncülüğünde 1767 yılında bir isyan çıkarttılar. İsyanın, Rusya'nın Lehistan meselesinde istediği kazanımları almak amacıyla harekete geçtiği bir zamana denk gelmesi, Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekti. Öyle ki Rus sefiri Obreshkov ile Babiali arasında sert tartışmalar yaşandı.⁴¹

Konfederasyon üyeleri Rus ordusu karşısında zor durumda kalınca Osmanlı'dan para ve askeri destek istediler. Ancak Bâbiâli bu tekliflerle ilgilenmedi, hatta Reisülküttab 5 Nisan 1768'de Rus Sefiri Obreshkov'a hem sözlü hem de yazılı olarak "*Bâbiâli'nin barışı bozan bu kişilerle bırak yardım etmeyi, irtibata geçmeyi bile itibarına lâayık görmediğini*" bildirdi. Ayrıca Leh asilerinin hiçbir şekilde Osmanlı topraklarına girmemesi için

razı olmuştur. Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002, s. 233.

⁴⁰ Ömer Faruk Yılmaz, *Osman Gâzi'den Sultan Vahidü'ttin Han'a Osmanlı Tarihi 4*, edit. Selman Soydemir, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s. 441; Lia, Gobadze, *Kral I. Solomon Döneminde (1752-1784) İmereti Krallığı'nın Osmanlı Devleti ile İlişkileri*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2022, s.270.

⁴¹ Albert Sorel, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi*, (Haz. Eyyub Şimşek), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 45.

Bender ile Hotin valilerine, Kırım hanına ve Boğdan prensine emirler gönderildi.⁴²

Lehistan'daki olaylar devam ederken Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk ciddi kıvılcımı Balta'da ateşlendi. Ruslardan kaçan bazı Leh asileri, Osmanlı topraklarına girmelerine kesinlikle izin verilmemesine rağmen, sınırı gizlice geçerek Osmanlı ülkesine sığındılar. Bunun üzerine Temmuz 1768'de, *Yüzbaşı Shila* komutasında, bir *Zaporoj Cossack* bölüğü, Kırım hanına ait olup, Osmanlı topraklarında bulunan *Balta* kasabasına saldırdı. Bölgede dört gün kalan Shila, kasaba halkını katlederek mallarını yağmaladı. Yaşananlar Osmanlı halkı üzerinde olumsuz bir etki yaratarak Rus düşmanlığını arttırmış ve savaş yanlılarının da elini güçlendirmiştir.⁴³

Bütün bu gelişmelere rağmen Sadarette bulunan *Muhsinzade Mehmet Paşa* Osmanlı Devleti'ni savaştan uzak tutmak için elinden gelen çabayı göstermekteydi. Paşa, Rumeli'deki kalelerin savunmasının yeterli olmadığını düşünüyordu. Bu sebeple en azından bir yıl daha beklenmesini ve bu dönemde askerlerin eğitim ve mühimmat eksikliklerinin giderilerek, sınır kalelerinin iyice tahkim edilmesini istemekteydi. Savaş yanlısı rakipleri ise kendisini bu tutumundan dolayı korkaklıkla suçlamaktaydılar. Sultan III. Mustafa'nın savaşa sıcak bakması, Osmanlı halkının savaş lehine giderek artan baskısı ve savaş yanlısı devlet ricalinin faaliyetleri sonucunda Muhsinzade Mehmet Paşa, azledilerek Rodos'a sürüldü. Yerine *Aydın Valisi Silahtar Hamza Paşa* getirildi. Ancak Hamza Paşa da 20 Ekim 1768'de hasta olduğu için azledilecek, onun yerine de *Yağlıkızâde Mehmed Emin Paşa* getirilecektir.⁴⁴

⁴² Ancak Osmanlı kamuoyu ve bazı devlet ricali, Fransız sefiri *Kont Vergennes*'in de etkisiyle ilerleyen zamanlarda Leh asilerini desteklemeye başlamıştır. Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 636.

⁴³ Zinkeisen, *a.g.e.*, s. 637; Yaşanan Rus saldırısı üzerine *Galti* kasabasında bulunan Türkler ve Yahudiler, intikam almak amacıyla Balta kasabasına gelerek burada bulunan Ortodokslara saldırmışlardır. Bunun üzerine geri dönen Rus cossackları ile Müslümanlar ve Lehler arasında iki gün boyunca şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Sonunda taraflar barışmış ve çatışmalar sona ermiştir. Demir, *a.g.e.*, s. 330; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁴ Sultan III. Mustafa, tahta çıktığı tarihten itibaren Rusya'ya savaş açmak niyetindeydi. Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l- Vukû'at*, s. 338; Mustafa Öge, *Vak'a-i Hamidiye Mehmet Sâdik Zâim-Zâde (Tenkidli Transkripsiyon)*, Balıkesir Üniversitesi

Silahtar Hamza Paşa göreve başladıktan sonra Rus sefiri Obreshkov ile bir görüşme gerçekleştirdi.⁴⁵ Rus sefiri kendisine iletilen taleplere istenilen cevapları vermeyince maiyetiyle birlikte *Yedikule*'ye hapsedildi.⁴⁶

Akabinde 8 Ekim Cumartesi günü padişahın huzurunda devlet, ordu ve ulemanın ileri gelenlerinin hazır bulunduğu bir toplantı gerçekleştirilerek Rusya'ya savaş ilan edildi ve yabancı devletlere savaş ilanını haber veren beyannameler gönderildi. Böylece uzun yıllar barış halinde bulunan iki devlet tekrar karşı karşıya geldi.⁴⁷

Muharebe Öncesinde Yaşananlar

Osmanlı Devleti, bilinenin aksine 1763 yılından itibaren olası bir savaş durumuna karşı sınır kalelerini tahkim etmeye ve erzak depolanmaya başlamıştı. Balta olaylarının haber alınmasından sonra da *Bender, Özi (Oçakov)* ve *Hotin* gibi, olası bir savaşta önemli birer üs görevi görecektir kalelerdeki hazırlıklara hız verildi. Ayrıca asker toplamak için gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra Eflak, *Boğdan, İbrail (Braylov)* ve *Babadağ* gibi sınır kaleleri takviye edildi. Ancak Osmanlı ricali hazırlıklar sırasında büyük bir hata yaptı. Ruslarla girişilecek olası bir savaşın bir seneden fazla sürmeyeceğini düşünen Bâbiâli, hazırlıklarını da buna göre gerçekleştirdi. Devletin bu tutumunda Rusları hafife aldığı düşünülebilir. Ancak bunun bir hata olduğu ileride anlaşılacaktır.⁴⁸

Rusya ise Osmanlı'nın savaş ilanına hazırlıksız yakalandı. II. Katerina, Osmanlı Devleti'nin ülkesine savaş ilan edeceğine ihtimal vermemiş, sorunları diplomasi ile çözeceğine inanmıştı. Bu sebeple savaş ilanı karşısında oldukça şaşırıldı. Ayrıca Ruslar savaş kararını kendilerine haberi getiren ulakların ele geçirilmesi sebebiyle de geç öğrendiler. Buna rağmen geri adım atılmayarak gerekli askeri hazırlıklara başlandı.

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001, s. 49; Yuzo Nagata, "Muhsinzade Mehmet Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, 2020, s. 49, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhsinzade-mehmed-pasa> (13.09.2023); Köse, *a.g.e.*, s.10. Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 60-61.

⁴⁵ Görüşmenin ayrıntısı için bkz. Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi 8*, C. 15, İkra Okusan Yayınları, İstanbul, 1993, s. 401-403.

⁴⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 369; Demir, *a.g.e.*, s. 351-353.

⁴⁷ Ahmed Vâsıf Efendi, *a.g.e.*, s. 339.

⁴⁸ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 444; Demir, *a.g.e.*, s. 338-340; Köse, *a.g.e.*, s. 14.

Osmanlı ordusunun sefer mevsimi olan nisan ayına kadar beklemesi de Rusların işini oldukça kolaylaştırdı. Rusya hükümeti ilk olarak Hollanda'dan borç para alarak asker tedarikine başladı.⁴⁹ Hazırlıklar yapılırken bir savaş meclisi toplandı ve Osmanlı saldırısını beklemeden saldırılması kararlaştırıldı. Ayrıca Karadeniz'de Rus gemilerinin rahat hareket edebilmesi için Azak ve *Taganrog* kalelerinin zapt edilerek tahkim edilmesine, Kont *Aleksei Orlov'un* önerisiyle de Akdeniz'deki Dalmaçya ile Mora kıyılarına bir filo gönderilmesine karar verildi.⁵⁰

1768-1774 Savaşı'nı Kırım Hanı *Kırım Giray*'ın yağma seferi başlattı. Podolya topraklarına yapılması planlanan bu sefer, İstanbul'da karara bağlandıktan sonra Kırım beylerinin kurultayında da kabul edildi. Kırım ordusu üç temel kuvvet olacak şekilde planlandı. Bu amaçla Nureddin'in⁵¹ 40 bin kişilik kuvvetleri *Don* üzerine gidecek, Kalgay'ın⁵² 60 bin kişilik ordusu Dinyester'in sol yakası boyunca ilerleyecek ve Kırım Giray'ın 100 bin kişilik ordusu da doğrudan Ukrayna topraklarına girecekti.⁵³ Osmanlı Devleti tarafından da hana destek olması için 10 bin Arnavut sipahi gönderildi.⁵⁴ 31 Ocak 1769 yılında Kırım ordusu *Kavşan*'dan harekete geçti. Ordusunu küçük birliklere ayıran Kırım hanı, üç koldan Rus topraklarını yağmalamaya başladı. Bir ay süren yağma

⁴⁹ Sorel, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁰ Davies, *a.g.e.*, s. 107.

⁵¹ Nureddin; Kırım devlet teşkilatında han ve kalgaydan sonra gelen üçüncü önemli kişiydi ve kalgaydan sonraki ikinci veliahttı. Furkan Cem Tosun, *Kırım Hanlığı'nda Kalgaylık ve Nureddinlik Üzerine Bir İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2022, s. 36.

⁵² Kalgay; Kırım devlet teşkilatında handan sonra gelen ikinci kişiydi. Genellikle usulen hanların erkek kardeşine verilen bu görev, zaman zaman hanın oğullarına da verilirdi. Tosun, *a.g.t.*, s. 11.

⁵³ Baron de Tott Fransa'nın temsilcisi olarak bizzat Kırım Giray'ın yanında bulunmuş ve görüp şahit olduklarını kaleme almıştır. François Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralarım*, Tercüman 1001 Temel Eser, (Çev. Mehmet, R. Uzman), İstanbul, 1976, s. 193; Metin Bezikoğlu, *Deterioration Of Ottoman Administration In the Light Of The Ottoman Russian War Of 1768-1774*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Entitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 54.

⁵⁴ Baron de Tott, bu sipahilerin disiplinsiz ve kötü birlikler olduklarını ifade ederek Kırım hanına yardım etmekten uzak askerler olduklarını belirtmiştir. Ayrıca iki askerin konuşmasına da şahit olan ve sonrasında kendileriyle sohbet eden Baron de Tott, bu askerlerin timar sahibi olmak amacıyla Müslüman olduklarını kendisine itiraf ettiğini ifade etmiştir. Baron de Tott, *a.g.e.*, s. 196-197.

seferinden sonra 20 binden fazla esir ve külliyetli miktarda ganimet elde eden Kırım Giray, tekrar Kavşan'a geri döndü. Handan bağımsız hareket eden bir başka tatar birliği de *Bahmut* civarını yağmalayarak 800'den fazla esir aldı.⁵⁵

Kırım Giray'ın yağma seferi Rusları hazırlıksız yakalayıp Çarıçe Katerina'yı da oldukça kızdırmıştı. Yaşananların intikamını almak ve Tatar akınlarına engellemek isteyen Katerina, Eflak voyvodasının başhekimi ve casusu olan *Siropulo* isimindeki bir Rum hekime Kırım Giray'ı zehirleterek öldürttü. Kırım Giray'ın ölümü Osmanlı Devleti açısından telafisi zor bir kayıp oldu.⁵⁶

Sefer hazırlıklarını tamamlayan Osmanlı ordusu ise, 22 Mart 1769'da Sadrazam ve Serdar-ı Ekrem Yağlıkçızâde Mehmet Emin Paşa⁵⁷ komutasında Davutpaşa Sahrası'ndan hareket ederek Edirne'ye, oradan da mayıs ayı gibi İsakçı'ya geldi.⁵⁸ Ancak Yağlıkçızâde, askeri konularda işinin ehli olmadığı ve başarılı olamayacağı anlaşılınca azledildi. Yerine 12 Ağustos 1769'da *Moldovancı Ali Paşa* getirildi.⁵⁹

⁵⁵ Köse, *a.g.e.*, s. 20; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 137; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi kronolojisi Cilt.4*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 44.

⁵⁶ Danişmend, *a.g.e.*, s. 44; Köse, *a.g.e.*, s. 21., Ahmed Resmî Efendi'ye göre Kırım Giray, Rus ordularının Lehistan'a girdiklerini öğrendikten sonra Rusların işe tedarikine engel olmak amacıyla Lehistan topraklarına bir yağma seferi planlamaktaydı. Ancak hanın zamansız ölümü bu planı akamete uğratmıştır. Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 63; De Tott, *a.g.e.*, s. 223-224.

⁵⁷ Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *"Mehmed Emin Paşa, Yağlıkçızâde"*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 28, Ankara, 2003, s. 464-465, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-emin-pasa-yaglikcizade>, (13.09.2023).

⁵⁸ Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 63-64; Şem'dânî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it Tevârih II.A*, (Haz. M. Münir Aktepe) İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1978, s. 122-123.

⁵⁹ Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa seferin bir sene içerisinde biteceğine inandığı için ordunun geçeceği noktalara gerekli işe depolarını yaptırmamıştır. Bu durum ordudaki düzenin bozulmasıyla firar olaylarının artmasına neden olmuştur. Ayrıca sefere çıktığı günden beri dizlerinden rahatsız olan Yağlıkçızâde'nin bir ordu meclisinde bizzat kendi ağzıyla askeri konularda bilgisinin olmadığını söyleyerek sefer sırasında nasıl hareket edeceğini maiyetine sorması büyük şaşkınlık yaratmıştır. Danişmend, *a.g.e.*, s. 44; Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 67; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 375.

Hazırlıklarını tamamlayan Rus ordusu da Çarıçe Katerina'nın emriyle beş koldan harekete geçti. Osmanlı ordusunun Leh asiler ile birleşmesini istemeyen Ruslar, bunun önünü almak için *Hotin Kalesi*'ni ele geçirmeye karar verdiler. Bu amaçla *Prens Golitsin*, 25 bin kişilik bir kuvvetle Dinyester'i geçerek 19 Nisan 1769'da Hotin'i kuşattı. Kaleye yönelik gerçekleşen ilk Rus saldırısı Osmanlı kuvvetleri tarafından püskürtüldü ve bu durum Osmanlı askerlerinin moralini oldukça yükseltti. Öyle ki Ruslar Osmanlı Devleti'ne barış teklifinde bulundu ancak kazanılan başarıya ve askerlerine çok güvenen Moldovancı Ali Paşa teklifi reddetti. Kaleye yönelik ikinci Rus taarruzu da püskürtüldü, ancak üçüncü ve son seferde Ruslar, Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratarak 17 Eylül'de Hotin Kalesi'ni ele geçirdiler.⁶⁰ Hotin başarısızlığı üzerine Moldovancı Ali Paşa azledilerek yerine *İvazzade Halil Paşa* getirildi. Kırım Hanı Devlet Giray'da bu başarısızlıktan sorumlu tutularak azledildi ve yerine *Kaplan Giray* geçti. Hotin'in Rusların eline geçmesi ile Özi ve Bender kaleleri Rus işgaline açık hale geldi.⁶¹

Ruslar Hotin'i ele geçirdikten sonra Eflak ve Boğdan'ın işgaline yöneldiler. *Rakka Valisi Mehmed Paşa*, Ruslara karşı Boğdan seraskerliğine tayin edildi. Ancak maiyetine memur edilen paşaların kendisine katılmaması nedeniyle başarısız oldu. Kasım 1769'da Rus generali *Boyar Parvu Kantakuzino* Boğdan'ın başkenti Yaş'ı işgal etti. Boğdan'ın ele geçirilmesinin ardından ilerleyen Ruslar Eflak'a yöneldiler ve bölge halkının Osmanlı aleyhine ayaklanarak Rus ordusuna yardım etmeleri sonucunda Bükreş Ruslar tarafından ele geçirildi.⁶²

⁶⁰ Üçüncü ve son sefer Osmanlıların Dinyester üzerine köprü inşa etmesi ile başlamıştır. Ancak hatalı yerleştirilmiş dubalar ve yoğun yağış sebebiyle köprü çökmüş, Osmanlı kuvvetleri de dağılarak Rus ordusunun saldırısına uğramıştır. Osmanlı askerleri kahramanca savaşmış olsa da yenilgiye uğramışlardır. Yaşanan gelişmeler üzerine Sadrazam Moldovancı Ali Paşa Hotin'i tamamen terk etmiş ve kale Rusların eline geçmiştir. Aksan, *a.g.e.*, s. 144-146; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 135; Şem'dânî-zade Fındıklılı Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 14.

⁶¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 384. Fikret Sarıcaoğlu, "İvazzâde Halil Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 495, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ivazzade-halil-pasa>, (13.10.2023).

⁶² Ahmed Câvid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi Ahmed Câvid Bey'in Müntehabatı*, (Haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004, s. 334; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011, s. 2574.

Eflak ve Boğdan'ın düşman eline geçmesi üzerine Osmanlı kuvvetleri bölgeyi geri almak amacıyla harekete geçti. Bu esnada *Kont Panin* komutasındaki 60 bin kişilik Rus ordusu Bender üzerine ilerlerken, General Romyantsev komutasındaki 30 bin kişilik Rus kuvvetleri de Tuna'nın sol sahiline mevzilendi.⁶³ Osmanlı kuvvetleri Ruslara üç koldan saldırmaya karar verdi. Plan gereğince Kırım hanı ve beraberindeki paşalar 60 bin kişilik bir kuvvetle Yaş ve Boğdan tarafına hareket edecek, *Halep Valisi Vezir Mehmed Paşa* 20-30 bin kişilik bir kuvvetle Bükreş ve Eflak'ı kurtaracak, *İbrail Muhafızı ve Serasker Vezir Ali Paşa*'da İbrail'den Fokşani (Focşani) üzerine hareket edecekti.⁶⁴

Nitekim Kırım Hanı Kaplan Giray, 40 bin kişilik ordusuyla Romyantsev kuvvetleri üzerine yürüyerek başlarda bazı başarılar elde etti. Öyle ki Rus subaylarından *Semyon Zoriç*⁶⁵, *Tokadî İnce Mehmed* isminde bir asker tarafından esir alındı. Kazanılan bu zafer ordudaki morali de yükseltti. Ancak Kırım hanı, ordusunda yeterli piyade ve topçu olmamasından dolayı Ruslar karşısında istenen başarıyı sağlayamayarak takviye istedi. Bunun üzerine Abdi Paşa 30 bin civarı asker ve otuz topla, Yeniçeri Ağası Kapıkıran Mehmed Paşa da 40 binden fazla asker ve yüz topla yardıma gönderildi. Vezir Ali Paşa'nın kuvvetleri 14 Temmuz 1770'de Kırım hanı kuvvetlerine katıldı. General Romyantsev birleşen iki ordunun üstüne gelmesini önlemek amacıyla hem Kırım hem de Osmanlı kuvvetlerine karşı 19 Temmuz da gece vakti ani bir saldırı gerçekleştirdi. 38 bin asker 119 sahra topu ve 140 alay topundan ibaret Rus ordusu, Kırım kuvvetleri üzerine şiddetli bir topçu saldırısı başlattı. Gerçekleşen saldırı üzerine paniğe kapılan Tatarlar firar ederek Abdi Paşa kuvvetlerini yalnız bıraktılar.⁶⁶ Şafak vakti beş buçuk saatlerinde başlayan saldırıda

⁶³ Danişmend, *a.g.e.*, s. 50.

⁶⁴ BOA, C.AS., 50/2348, lef.1.

⁶⁵ Semyon Zoriç 15 civarında Tatar köyünü yakıp ahalisini de esir almıştı. Kırım hanı adı geçen esirlerle generali takas etmek istemekteydi. BOA, TS.MA.e, 519/30, lef.1.

⁶⁶ BOA, TS.MA.e, 519/29, lef.1; BOA, TS.MA.e, 519/36, lef.1; Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi'nin aktardığına göre Kırım kuvvetleri Abdi Paşa ve askerlerinin kendilerine katılmasından rahatsızlık duymaktaydı. Kırımlılara göre bütün başarılar Abdi Paşa'nın üzerine kalmaktaydı. Bu sebeple Kırım kuvvetleri, düşmana direnip, püskürtmeyi başarsalar bile zaferin Abdi Paşa'nın başarısı olarak gösterileceğini düşünerek firar etmiş ve Abdi Paşa'yı yalnız bırakmayı tercih etmişlerdir. Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 42; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 146.

topçularla desteklenen Rus süvari ve piyadeleri, ileri karakolların vaktinde haber vermemeleri⁶⁷ sebebiyle Osmanlı metrislerine kadar geldiler. Mevzilere yoğun top ve tüfek ateşi açan Rus askerleri Osmanlı kuvvetlerinin paniğe kapılmasına neden oldu. Hatta askerler “*Dostlar şehîd, biz gâzî*” diyerek firar etmeye başladılar. Önce Arnavut birliklerinde başlayan bozgun, zamanla diğer birliklere de sirayet etti ve bu durum bütün ordunun dağınık bir halde firar etmesine neden oldu. *Larga* veya *Falçı Muharebesi* adı verilen bu muharebede 32 top ve havan ile birçok mühimmat, çadır ve eşya Rusların eline geçti.⁶⁸

Bu esnada Kırım ordusuyla birleşmek için yola çıkmış ve Falçı’ya sekiz saat mesafedeki Han Kışlası’na gelmiş olan Yeniçeri Ağası Kapıkıran Mehmed Paşa, yenilgiyi haber alınca Kartal Sahrası yönüne çekildi.⁶⁹ Ağa Paşa kuvvetleriyle Kartal Sahrası’na dört-beş saat mesafede bulunan *Korbosa* isminde bir bölgeye geldi ve metrisler kazdırarak kampını kurdu.⁷⁰

Yaşanan Felaket: Kartal Sahrası (Kagul) Muharebesi

Larga yenilgisinden sonra dağılan Osmanlı askerlerinden 40 bin kadarı Kartal Sahrası’na⁷¹ geldi. Kırım Hanı Kaplan Giray da ordusu ile *Tabak*

⁶⁷ Karakollarda görev yapan *Aydoslu Mehmed Haseki* ve diğer askerler nöbet sırasında uyuyakalmışlardır. Uyanıp düşmanı fark ettiklerinde Ruslar çoktan metrislere yarım saat mesafeye ulaşmıştır. Ahmed Vasif Efendi, *a.g.e.*, s. 422-423; Ahmed Câvid Bey, *a.g.e.*, s. 343.

⁶⁸ Bu Muharebe Osmanlı arşiv belgelerinde *Falçı Muharebesi* olarak geçer. Yabancı kaynaklarda ise *Larga Muharebesi* olarak adlandırılmaktadır. İsim farklılığı muharebenin birbirinden ayrı muharebelermiş gibi görünmesine neden olabilir. Bu sebeple dikkat edilmesi gerekmektedir. Falçı (Larga) Muharebesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. BOA, TS.MA.e, 519/29; Ahmed Câvid Bey, *a.g.e.*, s. 344.

⁶⁹ Yeniçeri Ağası Kapıkıran Mehmed Paşa, Kırım hanı ve Abdi Paşa kuvvetleriyle üçüncü bir sac ayağı oluşturmak için Sadrazamdan bizzat izin istemiş ve gerekli izni alarak yola çıkmıştır. Ancak Abdi Paşa Rus ordusunu kendi başına yenilgiye uğratarak bütün başarıyı üstlenmek istediği için aceleci davranmıştır. BOA, TS.MA.e 701/11; Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 71.

⁷⁰ BOA, TS.MA.e, nr.519/30, lef.1.

⁷¹ Kartal Sahrası’nın yabancı kaynaklardaki adı *Kahul*’dur ve günümüzde Ukrayna topraklarında bulunmaktadır. Bölge yakınında günümüzde *Orlivka* yerleşim yeri bulunmaktadır. Bölge ismini batısında bulunan *Kahul Gölü*’nden almaktadır. Moldova’da bulunan *Cahul Nehri* de bu göle bağlanmaktadır. Ayrıca Moldova’da Cahul adında bir yerleşim yeri mevcuttur. Ancak iki bölge birbirinden farklıdır ve

*Geçidi'nden (Tabaki) geçerek İsmail (İzmail) taraflarına ulaştı ve karargahını Yalpug (Salcı) Nehri'nin kenarına kurdu. Bozgun Osmanlı askerlerini takip eden Rus ordusu da Kartal Sahrası'na on iki saat mesafede bulunan Han Kışlası mevkiine yerleşti.*⁷²

Yaşanan yenilgi üzerine Sadrazam komutanlara birer mektup yazarak onları korkaklıkla suçladı.⁷³ Abdi Paşa ve Kırım Hanı da düşmanın sanılanın aksine oldukça kalabalık olduğunu, eldeki mevcut asker ile bu orduya karşı koyulamayacağı ve Sadrazamın 60 bin muntazam asker toplayarak bizzat yardıma gelmesi gerektiğini bildirdi. Karşıya geçmek istemeyen Sadrazam, *Sipahi Ağası Hatibzade* ile bir mektup göndererek “*Size zahire ve asker göndererek takviye yollayalım*” dese de karşı taraftan kati surette Sadrazamın gelmesi cevabının alınması üzerine İvazzade Halil Paşa hem askerin tamamen dağılmasından korktuğu hem de Padişahın “*Desteğe gitmeyip yenilgiye sebep oldun*” demesinden çekindiği için 27 Temmuz'da istemeyerek de olsa *Sancak-ı Şerif*'i İsakçı'da bırakarak ordusuyla birlikte Kartal'a geçti. Abdi Paşa ve Abaza Paşa da Sadrazamın ordusuna katıldı. Firari askerlerin katılması için de mübaşirler görevlendirildi.⁷⁴

Tuna Nehri mevsimlerden dolayı taşkın verdiği için üzerine köprü kurulamadı ve ordu kayıklarla Kartal Sahrası'na geçirildi.⁷⁵ Karşıya

karıştırılmamaları gerekmektedir. Bunun yanında bölgenin kuzeydoğusunda Kartal Gölü bulunmaktadır. Aynı ismi taşıyan Kartal Nehri'de Tuna Nehri ile Kartal Gölü'nü birbirine bağlamaktadır. Kartal Sahrası da aynı ismi taşıyan göl ve nehrin arasında bulunan bataklık bölgedir. <https://www.google.com/maps/@45.4060736,28.50775,11.5z?hl=en&entry=ttu>, (21.01.2024).

⁷² BOA, TS.MAe, 701/11, lef.1; Şem'dânî-zâde, *a.g.e.*, s.42; Jorga, *a.g.e.*, s. 403.

⁷³ Hammer, *a.g.e.*, s. 450.

⁷⁴ BOA, TS.MA.e, 519/30, lef.1; Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 72. Ahmed Câvid Bey, *a.g.e.*, s. 345.

⁷⁵ Şem'dânî-zâde'ye göre Tuna üzerine köprü kurulmuş ancak nehir öylesine büyük bir taşkın vermiş ki; köprünün iki başı açıkta kalmıştır. Bu sebeple ordunun kayıklarla geçmesine karar verilmiştir. *Kul kethüdası Süleyman Ağa* bir meşverette Abdi Paşa'ya bu kararın sakıncalarından bahsederek askerin yenilgi üzerine nehir kenarında mahsur kalacağını, toplanıp düşmana saldırmak yerine de suya atlayarak helak olacağını ifade etmiştir. Abdi Paşa ise, Süleyman Ağa'nın şom ağızla konuştuğunu, eğer köprü yapılırsa askerin düşmana direnmeyeceğini söyledikten sonra Süleyman Ağa'yı, bunadığını ileri sürerek azletmiş ve yerine *Zağarcı Mehmed Ağa*'yı tayin etmiştir. Dönemin Osmanlı kaynakları, nehir üzerine köprü yapılmamasını eleştirerek

geçildikten sonra Sadrazam, askerlerin firar etmesini önlemek adına kayıkları İsakçı'ya geri gönderdi. Osmanlı ordusu beş saatlik bir intikalin ardından Rus ordusunun Han Kışlası karargahına iki saat mesafede, düşmanı görebilecek tepelik bir noktaya karargâh kurdu. Ordunun mevzilendiği Kartal Sahrası üç tarafı bataklıklar ve tepelerle çevrili olup arkası Tuna Nehri'ne bakmaktaydı. Ayrıca sol kol Kartal Nehri tarafından kesilmekteydi. Ordu bölgeye kamp kurduktan sonra Sadrazam, devlet ricali ile muharebe planını görüştü. Devlet ricalinin bazıları Ruslara hemen saldırılması gerektiğini savunuyorlardı. Ancak Sadrazam askerlerin yorgun olduğunu ve ordunun intikalinin halen devam ettiğini öne sürerek bu fikri reddetti. Bunun üzerine bölgede bir gün geceleyip, ertesi gün (2 Ağustos'ta) harekete geçme kararı alındı. Plana göre yürüyüşe geçen ordu Ağa Paşa'nın kuvvetleri ile birleşerek hep birlikte düşmanın üzerine yürünecekti. Kampın savunulması amacıyla askerlere metris kazmaları emredildi. Metrislerin hem düzenli hem de tahkimli olması için *Sadaret Kethüdası İbrahim Efendi "Meşaleci"* namıyla görevlendirildi.⁷⁶ Düşmanın olası saldırısını haber vermesi için de ileri karakollar kurulması kararlaştırıldı. Rumeli Valisi Abdi Paşa merkezde, Vezir Abaza Paşa sağ kolda, *Karslızâde Hasan Paşa* da sol kolda görevlendirildi. *Mirmirandan Mustafa Paşa*'ya ise *Dümdar (artçı)* birliklerine komuta etme görevi verildi. Ayrıca her birine muhtelif sınıf 15 bin asker ve onar adet *şahi* topuyla takviye yapıldı. Kırım hanı da düşmanın arkasından dolaşarak iâşe hatlarını kesmek ve düşmanı arkadan vurmakla görevlendirildi.⁷⁷ Sadrazam ordu içerisinde düzeni sağlamak ve göz korkutmak amacıyla da Larga yenilgisi sonrasında firar

taktiksel bir hata olarak görmektedir. Ancak görüldüğü üzere Tuna Nehri'nin taşkın vermesi ve köprü yapılması durumunda ordunun kolayca dağılabileceği korkusu köprü yapımına engel olmuştur. *Şem'dânî-zâde, a.g.e., s. 40-41.*

⁷⁶ Askeri gözlemciler bu noktanın Osmanlı ordusunun sayısal üstünlüğüne güvenmesi veya Sadrazamın askerlerinin firar etmesinden korktuğu için seçildiğini ileri sürmektedirler. Yeşil-Gezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu II", s. 238; *Şem'dânî-zâde, Mür'it Tevarih II.B, s. 43; Çalışkan, a.g.t, s. 138,*

⁷⁷ BOA, TS.MA.e., 519/33, lef.1; BOA, C..DH., 297/14846, lef.1; Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e., s. 427*; Kırım hanı, Osmanlı ordusunun hücumuyla hareket edecekti. Kendisi için işaret Osmanlı toplarının sesi olacaktı. *Şem'dani-zâde, a.g.e., s. 43.*

eden askerlerden 50 kadarının burun ve kulaklarının kestirilmesini emretti.⁷⁸

Osmanlı ordusu sayı olarak Rus ordusundan neredeyse beş kat fazlaydı. 26-27 bin kişilik Rus ordusuna karşılık Osmanlı ordusu 100 binin üzerinde büyük bir orduya sahipti.⁷⁹ Ayrıca Kırım Hanı Devlet Giray'ın ordusu da 40-50 bin civarındaydı. Bu durum Osmanlı ordusuna büyük bir avantaj sağlamaktaydı. Bunun haricinde Kırım hanı ve Ağa Paşa, Rus ordusunun işe sıkıntısı çektiği için zor durumda olduğunu bildirmişti. Osmanlı ordusunun hareketlerini izleyen Rumyantsev, kalabalık Osmanlı ordusunun kendisini iki ateş arasında bırakmak istediğini görerek düşmanını beklemesi durumunda, Çar Büyük Petro'nun Prut'ta düştüğü zor duruma kendisinin de düşeceğini anladı. Bu sebeple "*En iyi savunma saldırıdır*" mantığı ile Osmanlı ordusuna bir gece baskını yapmaya karar verdi. Komutanlarını toplayan Rumyantsev, onlara hem sayı dezavantajını belli etmemek hem de imha olmamak adına buldukları zor durumdan kurtulmak için Osmanlı kuvvetlerine bir gece saldırısı düzenlenmesi gerektiğini ifade etti. Komutanlarının da kendisiyle mutabık olması üzerine gerekli hazırlıklara başlandı.⁸⁰

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından ordunun ağırlık ve işesini General Volkonsky'nin komutasındaki 10 bin kişilik bir birliğin

⁷⁸ BOA, TS.MA.e, 701/11, lef.1.

⁷⁹ Mahmûd Sâbit, Osmanlı ordusunun 300 bin kişi olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu sayı oldukça abartılı görünmektedir. Okan Büyüktapu, *Mahmûd Sâbit Târîh-i Silistire (İnceleme-Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s.30; Rus kaynaklarına göre ise Osmanlı ordusunun 50 bini piyade ve 100 bini süvari idi. Bunun yanında Rus ordusunun mevcudu ile alakalı sayılar farklılık göstermektedir. İbrahim Köremezli'ye göre bu sayı 23 bin civarındadır. Şirokorad'a göre mevcut 27 bin kişidir. Davies ise mevcudu 25 bin olarak verir, İbrahim Köremezli, "*Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)*", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 264; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 148; Davies, *a.g.e.*, s. 144.

⁸⁰ BOA, TS.MA.e. 701/11, lef.1; BOA, TS.MA.e, 519/30, lef.1; Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 342; Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 427-428; Şem'dâni-zâde'nin aktardığına göre; Osmanlı karargahında bulunan Rus casusları, Osmanlı ordularının Perşembe günü üzerlerine saldıracığını, bölgeye intikal sebebiyle ordunun oldukça yorgun olduğunu, kazılan metrislerin işe yaramayacak kadar zayıf olduğunu ve askerlerin bir tüfek ateşinden bile korkacak kadar muharebe gücünden yoksun olduklarını Rumyantsev'e bildirmişlerdir. Şem'dâni-zâde Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 44.

komutasına bırakan Rumyantsev, tüm birliklerin görev yerlerini belirledikten sonra kuvvetlerini dördü küçük biri büyük beş kareye ayırdı. Ayrıca Rumyantsev, 1760'da yürürlüğe giren topçu talimnamesine uyarak sahra topraklarının dörtte üçünü ön cephedeki piyade hattına, geri kalanını da ikinci muharebe hattına konuşlandırdı.⁸¹

1 Ağustos 1770 tarihinde gece saat birde harekete geçen Rus ordusu, *Troyanov Tabyası* adını verdiği stratejik bir noktayı ele geçirdi. Bu esnada ileri karakollar Rus ordusunu fark ederek gerideki orduyu uyarmak amacıyla havaya ateş açtı. Osmanlı ordusunun ilk bozulma evreleri de bu sırada gerçekleşti. Sesi duyan metrislerdeki levendler arasında bir kargaşa başladı. Sol metristeki iki adet top sesin geldiği yöne doğru ateşlenince, top sesini işiten bazı hayvanlar (dört deve ve bir at) bir anda panik içerisinde etrafta koşuşturmaya başladı ve hayvanların paniği Osmanlı birliklerine de sirayet ederek bazı askerlerin firara kalkışmasına yol açtı. Askerin durumu hemen İvazzade Halil Paşa'ya bildirildi, Sadrazam da çukadarlar çıkararak korkulacak bir şeyin olmadığı ve askerlerin yerlerinde kalması gerektiği yönünde emir gönderilmesini emretti.⁸²

Sadrazamın emri göndereceği sırada Rus ordusunun saldırıya geçtiği haber alındı. İvazzade Halil Paşa, Rus ordusunun kendisinden önce saldırıya geçeceğini önceden tahmin etse de böylesi erken bir vakitte hücumla kalkacağını düşünmeyerek oldukça şaşırmıştır. Gerçekleşen Rus saldırısına süvariler ile karşılık verilmesi kararlaştırıldı. Bu amaçla

⁸¹ *Frederick Wilhelm Bauer*'ın komuta ettiği 4.000 kişilik öncü kuvvet, Osmanlı ordusunun sol kanadına saldırmak için sağ kanada yerleştirilmiştir. *Nikolay Vasilyevich Replin*'in komuta ettiği 5.000 kişilik birlik sol kola yerleştirilmiş ve bu birliğe üç noktadan Osmanlı kuvvetlerinin sağ kanadına saldırması emri verilmiştir. Ortada bulunan üç kareden 3.000 kişilik olanı *James Bruce (Yakov Aleksandrovich Bryus)* yönetecek, 4.500 kişilik olanı da *Pyotr Grigoriyevich Plemiannikov* idare edecektir. Rumyantsev ise merkezdeki 7.500 kişilik büyük karenin komutasını ele almıştır. Ortadaki kareler Osmanlı ordusunun merkezindeki siper hattına saldıracak ve Topçu Generali *Pyotr Melissino*'nun komuta ettiği top bataryaları ordunun etrafına dağıtılarak piyadelere topçu desteği sağlayacaktır. Ayrıca General *Olits* ve *Bauer*'ın komutasındaki top bataryaları da düşmanın sol kanadından orduya atış desteği sağlayacaktır. *Davies, a.g.e., s. 145; Şirokorad, a.g.e., s. 148; Yeşil-Gezer, a.g.m., s. 239.*

⁸² BOA, TS.MA.e. nr.701/11, lef.2; Çalışkan, *a.g.t.*, s. 139; Şirokorad, *a.g.e., s. 149; Şem'dâni-zâde, a.g.e., s. 44.*

merkezde ve sol kolda bulunan süvariler hücumla geçirildi. Rus birlikleri bu saldırıya hazırlıksız yakalandılar ve savunma amaçlı piyade kareleri oluşturmadan mücadele etmek zorunda kaldılar. Osmanlı süvarilerinin saldırısı başlarda etkili oldu. Ruslar çatışmalar sırasında fazla kayıp verseler de yedek birliklerin zamanında takviye olarak gönderilmesi ordunun bozulmasını önledi. Süvari saldırısı üç saat sürdü ve Rusların yardımına General Melissino'nun topçuları yetişti. Düşmanları üzerine şiddetli *Peşrev (Canister Shot)*⁸³ ateşi başlatan Melissino, süvarilerin bozulmasını dağılmasına neden oldu.⁸⁴

Osmanlı ordusunun savaşı kaybetmesine neden olacak önemli bir gelişme, Rus birliklerinin yeterince tahkim edilmemiş Abaza Paşa komutasındaki sağ kola gerçekleştiği saldırı ile yaşandı. Bu kola yoğun top ve humbara (bomba) ile yüklenen Rusların saldırısına Osmanlı askerleri dayanamayarak bir anda bozgun halinde geri çekilmeye başladılar. Böylece Rus birliklerinin Osmanlı karargahına ilerlemelerinin önü açıldı. Sadrazama sağ kolun bozulduğu hemen haber verildi. Kolun düzenlenerek yeniden savaşa sokulması için emir verileceği sırada merkez ve sol koldaki birlikler de firar etmeye başladı. Böylece muharebe giderek Osmanlı aleyhine seyreden bir nitelik kazandı.⁸⁵

Gece saat sekizde General Bauer ve Plemiannikov'un birlikleri Osmanlı merkez siperlerine ulaştı. Ancak bu esnada Osmanlı ordularına muharebeyi kazandırabilecek önemli bir gelişme yaşandı. 10 bin adet yalın kılıç yeniçeri ansızın metrislerinden çıkarak Rus sol kanadına ani bir saldırı gerçekleştirdi. Yeniçerilerin şiddetli saldırısı karşısında General Plemiannikov'un birlikleri ağır kayıplar vererek dağıldı ve General Olits'in komutasındaki birliklere sığınmak zorunda kaldı. Saldırıya devam eden yeniçeriler bu sefer de General Olits üzerine hücumla geçti. Olits'in

⁸³ Canister shot veya Osmanlı'daki adıyla peşrev, piyade ve süvari saldırılarına karşı kullanılan bir çeşit top mühimmatıdır. Metal bir kutu içerisine demir bilyeler konularak elde edilmektedir. Top ateşlendiği zaman metal kutu parçalanır ve bilyeler konik bir biçimde etrafa saçılır. Bu sayede top devasa bir saçma atan tüfeğe dönüşürdü. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/596748>, (26.01.2024).

⁸⁴ BOA, TS.MA.e. nr.701/11, lef.2; Davies, *a.g.e.*, s. 145.

⁸⁵ BOA, TS.MA.e. 701/11, lef.2; Ahmed Resmî Efendi, metrislere yapılan düşman saldırısından bahsederken değil mevcut metrislerin, kale hendeğinin bile onları durdurmayacağından bahsetmektedir. Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 73.

birlikleri de zorda kalınca, Rumyantsev düzeni sağlamak amacıyla bizzat desteğe gelmek zorunda kaldı. Rus ordusunun yardımına yeniden General Melissino'nun topçuları yetişti. Şiddetli ateşe başlayan Rus topçusu yeniçerilere ağır kayıp verdi. Ayrıca yeniden düzenlenen Plemiannikov birlikleri “*Vivat Ekaterine*” nidalarıyla karşı saldırıya geçtiler, Rus süvarilerinin de desteği üzerine dayanamayan yeniçeriler bozguna uğradı.⁸⁶

Düşmana birkaç kez top atabilen Osmanlı topçuları da ordunun genel durumundan etkilenecek firara başlayınca, Osmanlı ordusunun muharebeyi kaybettiği kesinleşmiş oldu. Ruslar karargâhın içlerine ilerlerken panikleyen Osmanlı askerleri “*Bozulduk*” bağırılarıyla eşliğinde Ahmed Resmî Efendi'nin ifadesiyle “*Yayası tabana kuvvet ve atlısı kamçıya bereket*” düzensiz bir biçimde kaçmaya başladı. 8 saat süren bu muharebede Osmanlı ordusu 3.000 asker kaybetti. Rus ordusunun kaybı da 45'i topçu olmak üzere 961 kişiydi. Ancak Osmanlı ordusu için asıl felaket geri çekilme sırasında gerçekleşecektir.⁸⁷ Sadrazam bozulan askeri düzene sokmak için elinden gelen çabayı göstermiş gerek yumuşak gerekse de sert bir dille ikazlarda bulunmuş, hatta eline aldığı keskin bir kılıçla askerleri tehdit ederek firdardan vazgeçirmeye çalışmıştır.⁸⁸

Osmanlı ordusu bütün çabalara rağmen toparlanmayı başaramayınca İvazzade Halil Paşa, acil bir meşveret meclisi toplayarak devlet ricali ile ne yapılacağını müzakere etmeye başladı. İlk olarak bozulan askerin toplanması ve karşı kıyıda mühimmat ile takviye kuvvet getirerek Ruslara karşı bir savunma savaşı yapılması düşünüldü. Ancak bunun için 15 günlük bir zamana ihtiyaç olması ve Rusların birkaç saat mesafede

⁸⁶ Rumyantsev, kaçan Rus askerlerini durdurmak amacıyla “*Ribata Stoy*” (*durun çocuklar*) diye seslenmiştir. Şirokorad, *a.g.e.*, s. 149; Davies, *a.g.e.*, s. 145; David R. Stone, *A Military History Of Russia From Ivan The Terrible To The War In Chechnya*, Praeger Security International, London, 2006, s. 80-81.

⁸⁷ Davies Rus kayıplarını 353 ölü, 550 yaralı ve 11 kayıp olarak vermiştir; Davies, *a.g.e.*, s. 146; Şirokorad, *a.g.e.*, s. 150; Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 73; Aksan, *a.g.e.*, s. 164.

⁸⁸ Osmanlı artçılarına komuta eden Arnavud Mustafa Paşa kaçan askerleri durdurmak amacıyla kalabalık bir Arnavut asker grubu eşliğinde yakaladığı askerlerin kulak ve burunlarını kestirmiş, ayrıca firar eden bütün askerlerin idam edileceğini ilan etmiştir. Buna aldırmayan askerler ise firara devam etmiştir. Çalışkan, *a.g.t.*, s. 139-140. Ahmed Vasif Efendi, *a.g.e.*, s. 428.

bulunması üzerine bu fikirden vazgeçildi. Toplantı sonunda *Elmas Mehmed Paşa'nın Zenta'da*⁸⁹ uğradığı felaketin bir benzerinin yaşanmaması için geri çekilme kararı alındı. Böylece Sadrazam maiyeti ile birlikte İsakçı'ya, Abdi Paşa, Abaza Mehmet Paşa ve Ağa Paşa, 30-40 bin kadar asker ile birlikte *İsmail* tarafına geçti. Kartal'da kalan askerlerin karşıya geçirilmesi için de İsakçı'da bekleyen kayıkların bölgeye gönderilmesi emredildi.⁹⁰

Çatışmalar sonunda bozulan Osmanlı birlikleri Kartal'a yığıldı. Tuna Nehri üzerine bir köprü yapılmaması ve kayıkların İsakçı'da bulunması sebebiyle kıyıda mahsur kalan askerler, karşıya geçmek için kayıkları beklemeye başladılar. Bazı askerler gece karanlığından faydalanıp sazlıklar arasına gizlenerek karşı kıyıya geçmeyi başardı. Ancak kayıkların gelmesini bekleyen askerler, düşmanın top ve silah seslerini işittikçe kontrollerini kaybederek izdihama sebep oldular. Birbirini ezen askerler kayıklara binmek için yarış haline girdiler. Hatta bazı kayıklar aşırı yükten dolayı battı. Bazı askerler yüzerek karşıya geçmeye çalışırken, bazı askerler ise yük arabalarının tahtalarını sökerek sal yapmayı denedi. Ancak bu salllar dayanıksız olduğu için hemencecik battı ve birçok asker in boğularak ölmesine sebep oldu. Sadrazam ve devlet ricalinin kayıklarla önceden karşıya geçmesi zaten panik halinde olan askerleri iyice kızdırdı. Nitekim bazı şahıslar "*Vezir ve rical gece geçer bizler geçemeyiz. Bunları paralayalım*" nidaları atarak askerleri galeyana getirmeye çalıştı.⁹¹

⁸⁹ Zenta yenilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Erhan Afyoncu, "Zenta", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, 2013, s. 279-281; Selim Hilmi Özkan, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası, Zenta Faciası", *Journal Of Turkish Studies*, C.IV, S. 3, İstanbul, Bahar, ,2009, s. 1779-1793, <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.756>, (31.12.2023); Elmas Mehmed Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mücteba İlgürel, "Elmas Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1995, s. 62-63, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elmas-mehmed-pasa> (13.09.2023).

⁹⁰ Ahmed Vasif Efendi, *a.g.e.*, s. 430.

⁹¹ Kartal Sahrası'nda sıkışan askerleri kurtarmak amacıyla *Teşrifatçı Vahdeti Ebubekir Bey*, dönemin kaynakları tarafından çok eleştirilen bir fikir ortaya atmıştır. Buna göre, Mareşal Rumyantsev'e bir teslim kâğıdı gönderilerek beş gün süre istenecek ve kendisinden askerlerin sağ salım karşı kıyıya geçmesine izin vermesi talep edilecektir. Ancak Rusların Hotin'den aman ile çıkan askerleri esir etmesi, bu sebeple güvenilir olmamaları ve böyle bir emir vermek amacıyla Sadrazamın izninin olması gerektiği gibi sebeplerle böyle bir kâğıt yazılmamıştır. Bu düşünce Osmanlı kaynaklarında

Askerleri karşı kıyıya geçirmek amacıyla ince donanma da yardıma gönderildi. Bu esnada Bauer'ın birlikleri cebri bir yürüyüşle Kartal civarına ulaşarak askerler üzerine topçu ateşi başlattı. İnce donanma gemileri karşılık vermeye çalışsa da Rus topçusunun ateşi sonucunda bazı gemiler batarken, kalanlar da geri çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı askerlerinin karşı kıyıya geçme mücadelesi Osmanlı kayıplarının muharebe meydanındakinden kat be kat artmasına neden olmuştur. Karşıya geçmeye çalışan askerin büyük çoğunluğu boğularak şehit olmuş, Osmanlı kayıpları da 30 bine ulaşmıştır.⁹²

Muzaffer Rus ordusu, külliyetli miktarda ganimet elde etmiştir. Osmanlı kaynaklarına göre muharebede yararlılık gösterecek askerlere verilmek için gönderilen farklı türde çelenkler, komuta kademesine giydirilecek muhtelif hayvan kürklerinden hil'atler ve benzeri birçok kıymetli eşya, binek ve yük hayvanları, külliyetli miktarda zahire, beş adet balyemez topu, 120 adet şahi topu ve yedi-sekiz havan, cephanesiyle birlikte Rusların eline geçmiştir.⁹³ Bunun yanında Ruslar, Kartal civarında bekleyen binlerce Osmanlı askerini de esir almışlardır. Muharebe sonrasında yaşanan karışıklık ortamından yararlanmak isteyen bazı askerler de ordu kampında kalan malzemelerle, Sadrazam ve devlet ricalinin hazine ve eşyalarını yağmalarken kampı işgal eden Rus askerleri tarafından esir edilmiştir.⁹⁴

oldukça eleştirilmiştir. BOA, TS.MA.e. 701/11, lef.2; Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 430.

⁹²BOA, TS.MA.e, 519/37, lef.2; Romyantsev kazandığı zaferden sonra mareşal rütbesiyle ödüllendirilmiştir. Şirokorad, *a.g.e.*, s. 150. Aksan, *a.g.e.*, s. 164.

⁹³ Muharebeyi anlatan ayrıntılı rapor için bkz. BOA, TS.MA.e, 519/33, lef.1; Kartal Sahrası'na gönderilen ve zayı olan kıymetli eşyaların listesi için bk. BOA, C.DH., 297/14846, lef.1-2; Kartal Sahrası'nda 200 adet top bırakıldığına dair bkz. BOA, AE.SMST.III, 52/3821, lef.2.

⁹⁴ Kartal Sahrası Muharebesi'nin öncesini, muharebeyi ve sonrasını anlatan raporlar için bkz. BOA, TS.MA.e., 701/11, lef.1-2; BOA, TS.MA.e, 519/37, lef.1-2; BOA, TS.MA.e, 519/36, lef.1; Ahmed Resmî Efendi'nin aktardığına göre Ruslar Osmanlı karargahını yağmalamakla meşgul olduğu için vakit kaybetmişler, bu sayede askerin büyük çoğunluğu boğularak da olsa bir şekilde karşı kıyıya geçmeyi başarmıştır. Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 74; Stone, *a.g.e.*, s. 81; Büyüktapu, *a.g.t.*, s. 30.

Yenilginin Sebepleri

Kartal Sahrası'nda Osmanlı ordusu, sayı avantajına rağmen tarihindeki en büyük yenilgilerden birini almıştır. Muharebe incelendiği zaman muhtelif birçok sebepten yenilginin kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Bu bölümde yenilginin sebepleri incelenmeye çalışılmaktadır. Hiç kuşkusuz yenilginin en önemli sebebi, Osmanlı ordusunun yeterli disiplin ve muharebe gücüne sahip olmamasıdır. Görüldüğü üzere Avrupa'da disiplinleri ve savaş gücü ile ün yapmış Osmanlı ordusundan artık eser kalmamıştır. Ordu muharebe gücünü kaybetmiş, disiplin ve düzen de ortadan kalkmıştır. Ayrıca bozulan birliklerin yeniden toparlanmayı beceremediği de görülmektedir. Muharebe sırasında yeniçerilerin saldırısıyla dağılan Plemiannikov'un birlikleri yeniden toparlanarak karşı saldırıya geçmeyi başarırken, dağılan Osmanlı birlikleri bütün çabalara rağmen tekrar toparlanamamıştır. Muharebe sonrasında İvazzade Halil Paşa, Sultan III. Mustafa'yı bilgilendirmek amacıyla bir yazı kaleme almıştır. Yazısında Osmanlı askerlerinin düşmana yarım saat anca dayandığını ve kolaylıkla bozulduğunu bildiren Sadrazam, düşmana karşı yeniden harekete geçeceğini bildirirse de emrindeki askerlerin hem savaşa arzusu hem de düşmana direnme güçlerinin olmadığından yakınlıkla bu askerler ile iş görülemeyeceğini ifade etmiştir.⁹⁵ Yine de uzun zaman sonra ilk defa Osmanlı ordusunun başına böyle bir şey geldiği için alınan yenilgi bir nevi mukadderat olarak görülmüştür.⁹⁶ Ancak Osmanlı ordularının ilerleyen yıllarda da Rus orduları karşısında aldığı ağır mağlubiyetler, III. Selim dönemindeki *Nizam-ı Cedid* hareketinin başlamasına neden olacaktır.⁹⁷

⁹⁵ Sadrazam kaleme aldığı yazıda her ne olursa olsun düşmana karşı galip geleceğinden umutlu olduğunu ve umudunu hiçbir şekilde kaybetmeyeceğini de ifade etmiştir. BOA, TS.MA.e, 519/34, lef.1.

⁹⁶ BOA, AE.SMST.III, 52/3821, lef.2; İvazzade Halil Paşa, alınan yenilgi ve ordunun iş görmezliğinden bahsederken "*Mel'ûnun istidrâcı mıdır? Bilmem ne hikmettir?*" İfadelerini kullanmıştır. BOA, TS.MAe, 519/34, lef.1.

⁹⁷ Koca Sekbanbaşı Risalesi'nde yeni bir ordu kurulmasının gerekliliğinden bahsederken, Osmanlı ordusunun (özellikle yeniçeri ocağının) bozulup, savaş gücünü kaybettiğine değinilmiştir. Örnek olarak Osmanlı askerlerinin top sesi işitip, birkaç düşman şapkası gördüklerinde paniğe kapıldıkları, ayrıca içlerinde Müslüman kıyafeti bulunan bazı şahısların "*Ümmet-i Muhammed, ne durursunuz, gavur ordumuzu bastı, öküz boynuzu çevirdi; şimdi cümlemizi sürer esir oluruz*" diyerek bu

Yenilginin bir başka sebebi ise Avrupa’da savaş usullerinin değişmesi ve buna rağmen Osmanlı ordusunun klasik askeri usullerle savaşmaya devam etmesidir. Gece karanlığında ilerleyen Rus ordusunu fark eden Osmanlı kuvvetleri düşmanı topçularla baskı altına almak yerine süvari saldırısı gerçekleştirmiştir.⁹⁸ Gerçi Osmanlı süvarileri Rus ordusunu hazırlıksız yakalayıp üstünlüğü ele geçirmiştir. Ancak Rus topçusu devreye girerek süvarilerin bozulmasını sağlamış ve bozgun halinde geri çekilen süvariler Osmanlı ordusunda paniğe neden olmuştur.⁹⁹ Bunun yanında Rus orduları Yedi Yıl Savaşları’nın sonlarında, bünyelerinde avcı birliği (*Jaeger*) erleri yetiştirmeye ve savaşlarda kullanmaya başlamıştır. Günümüzün keskin nişancıları sayılabilecek bu birlikler Kartal Sahrası Muharebesi’nde, özellikle Olits’in emrinde Osmanlı topçusuna zor anlar yaşatmıştır.¹⁰⁰

Osmanlı devlet adamlarının Rusları hafife aldığı da görülmektedir. Birçok devlet adamı “*düşmen bize karşı duramaz*” mantığı ve düşmanı Hotin’e süreceğiz düşüncesi ile hareket etmiştir. Bu nedenle Sadrazamın yanlarına sadece hafif eşyalarını almalarını emretmesine rağmen, ihtiyaç

paniği daha da arttırdıkları ve daha önceden eşyalarını korumak için binlerce şehit veren bu askerlerin eşyalarını terk ederek hemen hazineyi yağmaladıkları ve yağmaladıkları mallarla gövde gösterisi yaptıklarını ifade etmiştir. Yağmacılar düşmanı yenilgiye uğratıp bu ganimetleri elde ettikleri yönünde yalanlar söyleyerek insanları kandırmışlardır. Ayrıca gerçekten kahramanca savaşanlar ile bu yağmacı askerler birbirine karışmış ve kimin gerçek gazi, kimin bozguncu olduğu anlaşılamamıştır. Risalede anlatılan bu durumun benzeri Kartal Sahrası Muharebesi’nde de yaşanmıştır. Bu sebeple muharebenin Nizam-ı Cedid’i dolaylı olarak başlattığı söylenebilir. Koca Sekbanbaşı, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, s. 60.

⁹⁸ Yeşil-Gezer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu II”, s. 239.

⁹⁹ Şirokorad, *a.g.e.*, s. 149; Ahmed Vasıf Efendi tarafından kaleme alındığı düşünülen bir layihaya göre, Osmanlı süvarilerinin ilerleyen düşmana önden saldırması yanlışır. Süvariler daha taktiksel kullanılmalı ve düşmana sağ ve sol kanattan saldırdıktan sonra tekrar metris arkasına geri dönmelidir. Ayrıca saldırıları sırasında topçuların menziline girmemeli ve topların atışına da engel olmamalıdır. Örnek olarak Kartal Sahrası Muharebesi’ni anlatan layihaya göre geri çekilen süvariler ordunun moralini bozmuş ve piyadeler paniğe kapılarak firar etmişlerdir. Aysel Yıldız, “Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu; Maçin Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Aralık, 2016, s. 130, <https://doi.org/10.30517/cihannuma.286462> (05.11.2023); Ümmügülsüm Filiz Bayram, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 621.

¹⁰⁰ Davies, *a.g.e.*, s. 104; Yeşil-Gezer, *a.g.m.*, s. 239.

olur diye altın, gümüş, kap, kacak ne varsa yanlarına almışlar, hatta yapılanın yanlış olduğunu bilen şahıslar bile efendilerine yaranmak için eşyaları develere ve katırlara yükleyip ordu kampına getirmişlerdir. Ancak yenilgiden sonra bütün bu eşyalar ve paralar Rus ordusunun eline geçmiştir.¹⁰¹ Rus ordusunun iaşe problemi çektiği istihbaratı da Osmanlı tarafının zafer kazanacağı inancını güçlendirmiştir. 30 Temmuz tarihinde Kırım hanı, Sadrazama gönderdiği bir tahriratta *Tabak Köprüsü* civarında 24 Rus askerini esir aldığını ve bu askerleri sorguya çektiğinde Rus ordusunun iaşe sıkıntısı çektiğini, askerlerin açlığa artık dayanacak güçlerinin kalmadığını ve Osmanlılar kendilerine zarar vermezse teslim olmaya hazır olduklarını söylediklerini bildirmiştir. Bazı devlet ricali bunun Osmanlı ordusunu üzerine çekerek gafil avlamak amacı taşıyan bir Rus hilesi olduğunu ileri sürmüştür. Kırım hanı sonradan gönderdiği bir başka tahriratta da önemli bir fırsatın yakalandığını, en kısa sürede Ruslara saldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu tahriratlar sebebiyle Osmanlı tarafı Ruslar karşısında kesin bir zafer kazanacaklarına inanmıştır.¹⁰²

İvazzade Halil Paşa'nın Kartal Sahrası'na intikal ettikten sonra Ruslar üzerine yürümeyerek bir gün beklemesi ve metris kazdırmakla vakit kaybetmesi de büyük bir hatadır. Sadrazamın tutumunda Rus ordusunun mevcudunu iyi bilmemesi ve askerlerin intikal sebebiyle yorgun olması etkili olmuştur. Ancak bu durum Rus ordusuna saldırıya geçme fırsatı vermiş ve Romyantsev de bu fırsatı iyi değerlendirmiştir.¹⁰³

Rus topçusunun muharebeye etkisi büyük olmuştur. Rus birliklerinin en zor anlarında, vaktinde devreye giren topçular Osmanlı birliklerini bozarak zaferi getirmişlerdir. Buna karşılık Osmanlı topçuları ise muharebe boyunca pasif kalmıştır. Orduda bozulmalar baş gösterince topçular da bu durumdan etkilenerek firar etmiştir.¹⁰⁴ Osmanlı idaresi, alınan yenilgiyi Rus ordusunda bulunan hafif topların sağladığı ateş gücü

¹⁰¹ Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 429; Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 72-73.

¹⁰² BOA, TS.MA.e. 701/11, lef.1; Bazı belgelerde esir Rus askeri sayısı 22'dir. BOA, TS.MA.e, 519/36, lef.1; BOA, TS.MA.e, 519/37, lef.1.

¹⁰³ Sertoğlu, *a.g.e.*, s.2575.

¹⁰⁴ Ahmed Resmî Efendi'ye göre Osmanlı topçusu sadece iki el top ateşleyebilmiş, üçüncü atış sırasında tamamı firariler arasına katılmıştır. Ahmed Resmî Efendi, *a.g.e.*, s. 73.

üstünlüğüne ve Rus topçusunun maharetine bağlamıştır. Bu nedenle ordudaki hafif top eksikliği giderilmediği sürece Ruslar karşısında üstünlük kuramayacağını anlayarak Baron de Tott'u Topçu Ocağı'nı islah etmesi için görevlendirmiştir. Baron de Tott da İstanbul'da top dökümü ve talim konusunda çalışmalara başlamıştır. Böylece *Sûrat Topçuları Ocağı* kurularak ordu modernleşmesinin bir basamağı gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁵

Osmanlı süvarilerinin de piyadeler gibi muharip gücünün yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Ahmed Vasıf Efendi, muharebede kullanılan süvarilerin *Diyarbakır* eyaletinden getirilmiş düzensiz birliklerden oluştuğuna dikkat çekmektedir. Bu süvarilerin yalnızca yağma ve talan etmeyi bildiğinden bahseden Vasıf Efendi, zorlu bir düşman karşısında ise oldukça zayıf kaldıklarını ve direnmek yerine firar etmeyi seçtiklerini dile getirmektedir.¹⁰⁶

Savunma amacıyla yapılan Osmanlı metrisleri de zayıf bir şekilde inşa edilmiştir. Özellikle Abaza Paşa'nın komuta ettiği sağ kol metrisleri hiçbir şekilde tahkim edilmemiştir. Bu nedenle, Rus saldırısına mukavemet gösterilememiştir. Bunun yanında Rus ordusu çıkış mevzilerini *wagenburglarla (Araba-kale)* takviye ederek Osmanlı metrislerine kıyasla daha güçlü savunma hatları oluşturmuştur.¹⁰⁷

Rusların muharebede Rumyantsev gibi işinin ehli bir kumandan tarafından idare edilmeleri zafer kazanmalarında etkili olurken, Osmanlı ordusunun bu kabiliyette bir komutana sahip olmaması büyük bir talihsizlik olmuştur. Rumyantsev 1756-1763 Yedi Yıl Savaşları'nda görev alarak savaş tecrübesi kazanmış bir subaydı.¹⁰⁸ Buna karşılık Osmanlı komutanları arasında böyle tecrübeli bir subay bulunmamaktaydı.

¹⁰⁵ Yeşil-Gezer, *a.g.m.*, s. 240-241.

¹⁰⁶ Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 428-429.

¹⁰⁷ Yeşil-Gezer, *a.g.m.*, s. 238.

¹⁰⁸ Rumyantsev Yedi Yıl Savaşları sırasında *Gross-Jagerdorf* (30 Ağustos 1757) ve *Kundersdorf* (12 Ağustos 1759) muharebelerinde görev almış, *Pomeranya'da* bulunan *Kolberg* Kalesi'ni de 16 Aralık 1761'de ele geçirmiştir. Britannica, T. Editors of Encyclopaedia. "Pyotr Aleksandrovich Rumyantsev, Count Zadunaysky." *Encyclopedia Britannica*, December 15, 2023, <https://www.britannica.com/biography/Pyotr-Aleksandrovich-Rumyantsev-Grav-Zadunaysky>, (23.10.2023).

Eğitimli subay sıkıntısı Osmanlı orduları için gerek bu muharebede ve gerek 19. yüzyılın ortalarına kadar sürecek diğer savaşlarda görülen en büyük problemlerden biriydi. Bu sebepten ordulara uzun süre bürokratlar komuta etti. Ayrıca uzun barış döneminde tecrübeli subay ve asker sayısı giderek azalmıştı.¹⁰⁹

Ruslar, Osmanlı askerlerinin maneviyatını bozmak için casus kullanmaktan da çekinmemişlerdir. *Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harb Vekayi* adlı eserinde Rusların Osmanlı ordugahına hekim kılığında casuslar soktuğundan bahsedilmektedir. Rus kamplarının düzenli oluşu ve her bölüğün belli subaylar tarafından idare edilmesi, kamplara casus sokmayı zorlaştırırken Osmanlı kamplarında Kesbi'nin tâbiri ile “*Baş ve ayak belli olmadığı için*”¹¹⁰ Ruslar oduncu, arabacı veya yeniçeri kıyafetiyle casuslarını gayet rahat bir şekilde Osmanlı ordugahına sokabilmiştir.¹¹¹ Rus casuslarının Kartal Sahrası Muharebesi'nde de faaliyet gösterdiği görülmektedir. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*'nde Kartal Sahrası Muharebesi'nin kaybedilmesinin asıl nedeni bir casusun metrislerde bulunan yeniçerilere hitaben düşmanın metrislere yaklaştığını söyleyerek firara teşvik etmesidir. Bu yalan ifade sonucunda yeniçeriler sözün doğru olup-olmadığına bakmadan, düşmanı görmedikleri halde toplu bir şekilde, metrislerini terk etmeye başlamışlardır. Kaçarken ordu hazinesini yağma etmişler ve çoğu Tuna'da boğulmuş ya da Ruslar tarafından öldürülmüştür. Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi de eserinde, muharebe öncesi Rus casuslarının bölgede bulunan Osmanlı askerlerinin ve metrislerinin zayıflığını Rus karargahına bildirdiğini ifade etmiştir.¹¹²

¹⁰⁹ Aksan, *a.g.e.*, s. 152.

¹¹⁰ Virginia Aksan, Osmanlı karargahını “*Çomak sokulmuş arı kovanına*” benzetmektedir. Aksan, *a.g.e.*, s. 151.

¹¹¹ Casuslar kuyu ve su kaynaklarını zehirleyerek Osmanlı asker ve atlarının çoğunun ölümüne sebep olmuştur. Şahıslar sonradan yakalanıp idam edilmişlerdir. Serkan Osmanlıoğlu, *Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harb-i Vekayi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017, s. 51-52.

¹¹² Risaleye göre bu vaka şu şekilde anlatılmaktadır: “*Delil-i vâzih budur ki, Sultan Mustafa Han hazretlerinin zamanında Kartal Senesi Vakası'nda 150.000 kadar ehl-i İslâm askeri küffara mukabele esnasında iken merhum ve mağruffleh Koca Abdi Paşa hazretleri şîr-i dilir gibi meydan-ı rezm-ğ vega vü kârzarda olup ehli İslâmın başı pek*

Muharebenin Osmanlı-Rus Savaşı'na Etkisi

Kartal Sahrası Muharebesi, Osmanlı ordusunun muharebe gücünü önemli ölçüde olumsuz etkiledi. Alınan yenilgi üzerine Osmanlı cephe hattı dağıldı ve Osmanlı askerleri civar kalelere sığındı.¹¹³ Ayrıca yenilgi askerlerin maneviyatını da oldukça kötü etkiledi. Nitekim Osmanlı ordusu 1770 yılı içerisinde Ruslarla bir meydan savaşı yapmaya cesaret edemedi. Hatta bu sebeple Sadrazam İvazzade Halil Paşa orduyu yedi ay boyunca İsakçı'da bekletmiş ve alınan yenilgilerle artan huzursuzluk da bu duruma eklenince askerlerin itaatsiz davranışları giderek artmıştır.¹¹⁴

Yenilginin Osmanlı ordusuna bir etkisi de Osmanlı askerlerinin Ruslar ile savaşmak istememeleri oldu. Ruslarla savaşmak istemeyen askerler giderek daha asi tavırlarda bulunmaya başladılar. Bu durum özellikle kalelerdeki askerler arasında sıklıkla görülmektedir. Örneğin, İsmail kalesindeki askerler Sadrazamın yanına İsakçı'ya gelmek istediklerini bildirdikten sonra isyan çıkararak hem işe getiren kayıklara saldırmış hem de kaleyi izinsiz tahliye etmişlerdir.¹¹⁵

Rus ordusu ise muharebede kazandıkları zafer sayesinde, Mustafa Sâbit'in de dediği gibi "*Küffar-ı bed-kirdâra sedd ü ha'il olacak bir şey olmayacağından*", daha rahat hareket etme imkanına kavuştu.¹¹⁶ Bu

sıkışık değil iken, kalafatlı çavuş kıyafetinde bir süvari casus alalacele Yeniçeri metrisleri verasından nida edip, "Bre Yeniçeriler, ne durursunuz, arkamızdan gavur geldi," diye atını tepip gitti. Kaybolunca hemen sözün sıdk ve kizbine bakmayıp koca Yeniçeri ordusu birdenbire boşanıp boşanıp firara müsaraat edince..." Koca Sekbanbaşı, *Koca Sekbanbaşı Risalesi* (Haz. Abdullah Uçman), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976, s.60-61; Yıldız, *a.g.m.*, s. 157-158; Şem'dânî-zâde Süleyman Efendi, *a.g.e.*, s. 44.

¹¹³ Yüksel Çelik-Fatih Yeşil, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023, s. 28.

¹¹⁴ Köse, *a.g.e.*, s. 38.

¹¹⁵ Yenilgi sadece orduyu değil, cephe hattında bulunan devlet ricalini de olumsuz etkilemiştir. Muharebenin şiddetine şahit olan birçok devlet adamı, rütbe ve görevlerini bırakarak geri dönmeyi kafasına koymuş, bunlardan *Feyzî Ağa ise* herhangi bir izin almadan İstanbul'a gitmiştir. Bu nedenle zeameti elinden alınarak *Defter Emini Veli Efendi'*ye verilmiştir. Bâbîâli, bu durumun önüne geçmek için firara yeltenen herkesin dirliğinin başkasına verileceğini ilan etmiştir. Ahmed Vasıf Efendi, *a.g.e.*, s. 431-432, Çalışkan, *a.g.m.*, s. 142.

¹¹⁶ Anlamı: Düşmana set ve perde olacak bir şey olmadığından... Büyüktapu, *a.g.t.*, s.31.

amaçla Tuna'da bulunan önemli kalelerden, Bender ve İbrail haricinde İsmail, Akkirman ve Kili yeterli direnişi gösteremedi Rusların eline geçti. Ruslar bu kalelerin düşmesiyle Beserabya'ya ayak bastılar. Bu durum stratejik olduğu kadar lojistik anlamında da Osmanlı Devleti için felaket oldu.¹¹⁷

Sonuç

Kartal Sahrası Muharebesi, Osmanlı tarihinde alınan en büyük yenilgilerden biridir. Muharebenin önemi Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu zafiyeti gözler önüne sererek askeri bozulmanın ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını göstermesidir. Muharebe incelendiğinde Osmanlı ordusunun sayı avantajına karşın Rus ordusu karşısında birçok açıdan dezavantajlı olduğu görülmektedir. Osmanlılar sayı olarak Ruslardan daha kalabalık olsalar da Ruslar daha tecrübeli, daha disiplinli ve dönemin modern savaş metodlarını bilen bir orduya sahipti. Bunun yanında Rummyantsev gibi yetenekli bir komutanın idaresi altında bulunuyorlardı. Ayrıca Rusların top teknolojisi Osmanlılardan üstün durumdaydı. Rusların bu avantajları muharebe meydanında etkisini göstermiş ve alınan sonuç, sadece sayısal üstünlüğün bir muharebeyi kazanmak için yeterli olmadığını, disiplinli ve talimli orduların, iyi bir komutanla idare edilmesi durumunda nasıl muzaffer olduğunu da kanıtlamıştır. Bunun yanında Osmanlı Devleti, elindeki mevcut ordusu ile en büyük rakibi haline gelen Rusya karşısında başarılı olamayacağını bu muharebe ile acı bir şekilde tecrübe etmiştir. Kartal Sahrası Muharebesi'nin tek başına bütün Osmanlı askeri yapısını tamamen değiştirdiği söylenemez. Çünkü alınan yenilgi Allah'ın takdiri olarak görülmüştür. Ancak yine de Osmanlı askeri yapısındaki değişimlerin başlatıcısı olduğu söylenebilir. Bu değişim Topçu Ocağı ile başlamıştır. Muharebede Rus topçuların üstünlüğü göze çarpmış ve Baron De Tott öncülüğünde Sürat Topçuları Ocağı kurularak durum eşitlenmeye çalışılmıştır. Ordunun temeli olan piyade ve süvarilerin modernizasyonu ise daha ileri bir zamanda, Nizam-ı Cedid döneminde gerçekleştirilecektir. Ancak Kartal Sahrası Muharebesi her zaman hafızalarda yer etmiş, hatta Koca Sekbanbaşı Risalesi'nde bile yeni bir ordunun gerekliliği ifade edilirken Kartal Sahrası yenilgisi vurgulanmıştır.

¹¹⁷ Çelik-Yeşil, *a.g.e.*, s. 29; Aksan, *a.g.e.*, s. 155.

Bu sebeple muharebenin Nizam-ı Cedid'i dolaylı yoldan başlattığı söylenebilir. Virginia Aksan'ın da dediği gibi “*Osmanlı İmparatorluğu'nun modern çağı Kartal muharebe meydanları ve Oçakov'un surlarında başlamıştır.*”¹¹⁸

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi III. Mustafa Evrakı (AE.SMST.III): 52/3821.

Cevdet Askeri Evrakı (C..AS.): 50/2348.

Cevdet Dahiliye Evrakı (C..DH.): 297/14846.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA.e): 519/29, 519/30, 519/33, 519/34, 519/36, 519/37, 701/11.

Kitap ve Makaleler

Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

Afyoncu, Erhan, “Zenta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul, 2013, s. 279-281, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zenta>, (13.09.2023).

Ahmed Câvid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi Ahmed Câvid Bey'in Müntehabatı*, (Haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2004.

Ahmed Resmî Efendi, *Hulâsatü'l-İtibar (1768-1774 Osmanlı Rus Harbi Tarihiçesi)*, (Haz. Dr. Osman Köksal), Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.

Ahmed Vâsıf Efendi, *Ahmed Vasıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âs'ar ve Haka'iku'l-Ahbâr'ı, 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, (Haz. Nevzat Sağlam), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020.

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Mayıs, 1963, s. 51-61, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000019, (30.11.2023).

Akdağ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.5, S. 3, Ankara, Ocak, 1947, s. 291-309, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2152433>, (01.01.2024).

¹¹⁸ Aksan, *a.g.e.*, s. 184.

Aksan, Virginia, H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk. Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2017.

Aksan, Virginia, H., *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi (1700-1783)*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997.

Baron De Tot, François, *Türkler ve Tatarlara Dair Hatıralarım*, (Çev. Mehmet, R. Uzman), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976.

Bayram, Ümmügülsüm, Filiz, *Enverî Târîhi: Üçüncü Cild (Metin ve Değerlendirme)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, 27. Baskı, İstanbul, 2008.

Beydilli, Kemal, “Mehmed Emin Paşa, Yağlıkçızâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara, 2003, s. 464-465.

Bezikoğlu, Metin, *Deterioration Of Ottoman Administration In the Light Of The Ottoman Russian War Of 1768-1774*, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001.

Büyüktapu, Okan, *Mahmûd Sâbit Târîh-i Silistire (İnceleme-Metin-İndeks)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Çakır, Müjgan, “Yeniçeri Sofa Tezkireleri ve Manzum Bir Tezkire Metni Üzerine”, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 2, Eylül, 2010, s. 17-23..

Çalışkan, Muharrem, Saffet, *(Vekayinüvis) Enverî Sadullah Efendi ve Tarihinin I. Cildi’nin Metin ve Tahlili (1182-1188/1768-1774)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2000.

Çelik, Yüksel-Yeşil, Fatih, *Osmanlı Modernleşmesinde Tereddüt ve Teceddüt Yılları (1768-1908)*, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2023.

Danişmend, İsmail, Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Cilt 4, Türkiye Yayınevi, Ankara, 1972.

Davies, Brian. L., *The Russo-Turkish War, 1768-1774 Catherine II and The Ottoman Empire*, Bloomsbury Academic, London, 2016.

De Madariaga, Isabel, *Çarıçe Katerina Çağının Sınırlarını Zorlayan Kadın*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

Demir, Uğur, *1768-1774 Savaşı Öncesi Osmanlı Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2023.

Gobadze, Lia, *Kral I. Solomon Döneminde (1752-1784) İmereti Krallığı’nın Osmanlı Devleti ile İlişkileri*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2022.

Hammer, Joseph, Von, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 8, C.15, İkra Okusan Yayınları, İstanbul, 1990.

İlgürel, Mücteba, "Elmas Mehmed Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul, 1995 s. 62-63, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elmas-mehmed-pasa>, (13.09.2023).

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, (Çev. Nilüfer Epçeli), Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2005.

Koca Sekbanbaşı, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, (Haz. Abdullah Uçman), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976.

Kanar, Vedat, *Lehistan'ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile İlişkileri (1772-1795)*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin, 2011.

Köremezli, İbrahim, "Osmanlı-Rus Harpleri (1768-1878)", *Osmanlı Askeri Tarihi Kara Deniz ve Hava Kuvvetleri (1792-1918)*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 249-285.

Köse, Osman, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2.Baskı, Ankara, 2020.

Kurat, Akdes. Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara, 1987.

Lee, Stephen, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2002.

Mackenzie David-Curran Michael, W., *A History Of Russia, The Soviet Union, And Beyond*, Forth Edition, Wadsworth Publishing Company, California, 1993.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyic-ül-Vukû'ât Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi*, I-IV, (Haz. Yılmaz Kurt), Birleşik Yayınları, Ankara, 2008.

Nagata, Yuzo, "Muhsinzade Mehmet Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Ankara, 2020, s. 48-50.

Osmanlıoğlu, Serkan, *Mustafa Kesbi'nin 1768-1774 Harb-i Vekayi'i (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Öge, Mustafa, *Vak'a-i Hamidiye Mehmet Sâdık Zâim-Zâde (Tenkidli Transkripsiyon)*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 2001.

Öğreten, Ahmet, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyihalar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Özkan, Selim, Hilmi, "Türk Tarihinin Kırılma Noktası, Zenta Faciası", *Journal of Turkish Studies*, C. 4, S. 3, İstanbul, Bahar, 2009, s. 1779-1793.

Riasanovski, Nicholas. V.-Steinberg, Mark, D., *Rusya Tarihi Başlangıçtan Günümüze...*, (Çev. Figen Develi), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2016.

Sarıcaoğlu, Fikret, "İvazzâde Halil Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 494-496.

Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi: Resimli-Haritalı*, 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

Sorel, Albert, *On Sekizinci Asırda Mesele-i Şarkıyye Ve Kaynarca Muahedesi*, (Haz. Eyyub Şimşek), İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Stone, David, R., *A Military History Of Russia From Ivan The Terrible To The War In Chechnya*, Praeger Security International, London, 2006.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it Tevarih II.A*, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it Tevarih II.B*, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1978.

Tansel, Selahattin, "Osmanlı-Leh Münasebetleri (1764-1768)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 1, Ankara, Ocak, 1946, s.69-84.

Şirokevad, Aleksandr, Borisovich, *Rusların Gözünden 240 Yıl Kıran Kırana Osmanlı-Rus Savaşları Kırım-Balkanlar-93 Harbi ve Sarıkamış*, (Çev. D. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2013.

Uyar, Mesut-Erickson, Edward, J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail, Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, 5, 6. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.

Yeşil, Fatih,-Gezer, Ömer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu II (1773-1807): Taktik, Talim, Muharebe Performansı ve Nizâm-ı Cedid", *Osmanlı Araştırmaları*, C. 53, S. 53, Aralık, 2018, s. 231-286.

Yıldırım, Alper, *Siyasi ve Mezhebî açıdan Osmanlı İnan İlişkileri (Sultan I. Mahmud Dönemi)*, Akademik Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2019.

Yıldız, Aysel, "Osmanlı Tarihinde Bir Ordu Boykotu; Maçın Bozgunu (1791) Akabinde Yaşanan Tartışmalar", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. 2, Aralık, 2016, s. 123-162.

Yıldız, Hakan, "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Ortasında Kırım Pazarlığı: Fokşan Barış Müzakereleri", *Kadim*, S. 3, Nisan 2022, s. 1-30.

Yılmaz, Ömer, Faruk, *Osman Gâzi'den Sultan Vahîdüttin Han'a Osmanlı Tarihi* 4, (Ed. Selman Soydemir), Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014.

Zinkeisen, Johann, Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1699-1774)*, V, (Çev. Nilüfer Epçeli, Edit. Erhan Afyoncu), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

İnternet Bağlantıları

<https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/596748>, (26.01.2024).

<https://www.britannica.com/biography/Nikolay-Petrovich-Graf-Rumyantsev>, (23.11.2023).

<https://www.google.com/maps/@45.4060736,28.50775,11.5z?hl=en&entry=ttu>, (21.01.2024).